

Η ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ
ΚΑΙ ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΑΓΑΙΗ ΤΟΙ' NIEBUHR

Μεταξύ τῶν μεγάλων ἀγδρῶν τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους ὑπέροχον θέσιν κατέχει δὲ Βαρθόλεμος Γεώργιος Niebuhr, πολιτικὸς καὶ λόγιος, ἐνας ἀπὸ τοὺς συντελεστὰς τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τῆς Γερμανίας. Τὴν δόξαν κατὰ τὴν βραχεῖαν ζωήν του καὶ τὴν μετὰ θάνατον αἰώνιαν φήμιν γὰρ πάρεκτησεν δὲ Niebuhr κυρίως ὡς ἴστορικός, ἀναγνωριζόμενος ὡς δὲ ἰδρυτής καὶ θεμελιωτὴς τῆς εἰς τὰς φιλολογικὰς πηγὰς στηριζόμενης ἴστορικῆς μεθόδου τῆς νεωτέρας κριτικῆς ἴστοριογραφίας. "Ο, τις ὑπῆρξεν δὲ Αὔγουστος Boeckh! διὰ τὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην, ὑπῆρξεν δὲ Γεώργιος Niebuhr διὰ τὴν ἴστορικήν. Καινοτόμοις καὶ οἱ δύο, ἀνοιξαν χειροκρατούμενοι τοὺς νέους δρόμους, δὲν ἐνας εἰς τὴν φιλολογικήν, δὲν ἀλλος εἰς τὴν ἴστορικήν ἔρευναν, τοὺς ἀποίους ἔθαψεν ὑστεραὶ ή μεγάλῃ στρατιᾷ τῆς Ἱερμανικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης μὲν κορυφαίους ἤγετας, ὡς δὲ Mommsen καὶ δὲ Wilamowitz. Τὸ ρῆγικέλευθον ἔργον του περὶ τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας τῶν Ἀθηναίων (Die Staatshaushaltung der Athener) ἀφιερώνει δὲ Boeckh «Dem scharfsinnigen und grossherzigen Kenner des Altertums G. B. Niebuhr zum Zeichen inniger Verehrung».

Σοφός, φωτισμένος, φιλελεύθερος, μεγαλόκαρδος καὶ ἐλληνολάτρης τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰώνος δὲ Niebuhr, δὲν γῆτο δυγατὸν γὰρ μείνηγ ἀσυγκίνητος καὶ ἀδιάφορος εἰς τὴν τότε περὶ τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα ἐκδηλωθεῖσαν κίνησιν. Ήως, πότε καὶ ποῦ φανερώνεται τὸ φιλεληγικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ μεγάλου ἀνδρός, σκοπεύει γὰρ δεῖξῃ ή μικρὰ αὐτῇ ἐδῶ μελέτη.

Εἰς τοὺς ἐλληνικοὺς κώδικας τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου κατατέγεται χειρόγραφον μεγάλου σχήματος (Folio) φέρον τὸν ἀριθμὸν Berolinensis Graecus 24 καὶ ἀποτελούμενον ἀπὸ 87 φύλλων χάρτου διαφόρων σχημάτων καὶ χρωμάτων τοῦ 19ου αἰώνος¹. Τὸ περιε-

¹ Ἐγνοῶ ἂν τὸ χειρόγραφον σώζεται σήμερον ὑστερ' ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου καταστροφὴν τῆς περιφήμου «Berliner Staatsbibliothek». Τὸ ἀντίγραφόν μου κατεστέθη εἰς τὸ Τμῆμα Χειρογράφων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, δηποτὶ εὑρίσκονται καὶ ἄλλα ἵσιοι περιεχομένου χειρόγραφα.

χωρίος εις μεν τον χειρόγραφον κατάλογον σημειοῦται ἀπλῶς: «Neugriechische Lieder aus Athen, Kypros, Zakgethos (sic) e.t.c.», εἰς δὲ τὸν ἔντυπον παρέχεται λεπτομερεστέρα περιγραφή: «Berol. Gr. 24 Pap. XIX Jh. 87 theils beschriebene theils unbeschriebene Blätter verschiedener Grösse. Betitelt: Neugriechische Lieder gesammelt von Grafen Sack. Aus dem Nachlasse des Staatsraths Niebuhr 1853 von Cabinetsrathl Niebuhr der Bibliothek geschenkt». Ο πρῶτος, ὁ κρατικὸς σύμβουλος (Staatsrath) εἶναι ὁ ἴστορικὸς Γεώργιος Niebuhr (1776 - 1831), ὁ δεύτερος, ὁ αὐλικὸς σύμβουλος (Cabinetsrathl) εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ ἴστορικοῦ Μάρκος Niebuhr (1817 - 1860), ὃς τις ἐδώρησε τὸ 1853 τὴν Συλλογὴν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βερολίνου. Πρόκειται περὶ Συλλογῆς νεοελληνικῶν τραγουδιῶν, ἡ δποία, ἢ πως θὰ φανῇ παρακάτω, δὲν ἔχει καθ' ἔχυτὴν σπουδαίαν ἀξίαν. "Εχει ζημιας ἀξιόλογον ἐγδιαφέρον ἡ προέλευσις αὐτῆς καὶ ἀξίζει γὰρ ἀνιχνεύσωμεν πῶς ἡ Συλλογὴ τὴν ὅποιαν κατήρτισεν ἔνας Γερμανὸς ἀριστοκράτης εὑρέθη εἰς τὰ κατάλοιπα τοῦ μεγάλου ἴστορικοῦ.

Ο Ηρώσιος βαρώνος καὶ ὑστερώτερα κόμις von Sack, πλούσιος καὶ ἀρχαίρφιλος ἐρασιτέχνης, προκειμένου νὰ ταξιδεύσῃ χάριν περιηγήσεως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, ἐξήγησεν ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου νέον φιλόλογον, ὁ δποίος ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς συντροφίας πρὸς τὸν πλούσιον βαρώνον, θὰ παρεῖχε συγχρόνως καὶ πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν σπουδαίαν ὑπηρεσίαν διὰ τῆς ἐπιτοπίου ἀγαθητήσεως καὶ συλλογῆς ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀρχίσει γὰρ φροντίζῃ ἥδη ἀπὸ προτύτερα ὁ Boeckli προπαρασκευάζων τὴν ἔκδοσιν τοῦ Corpus Inscriptionum Graecarum ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν συνεπικουρίαν τοῦ Niebuhr¹. Τὸ ἔργον, τοῦ δποίου ἡ ἐκτέλεσις εἶχεν ἀνακοπῆ ἀπὸ τὴν ἔκ τῶν ναπολεοντείων πολέμων οἰκογομικὴν ἐξάντλησιν, τίθεται πάλιν εἰς κίνησιν, πρωτοστατούσης τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου καὶ μὲ τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κύκλου τῆς Βιέννης ἀπὸ τὴν στηλῶν «Ἐρμοῦ τοῦ Λογίου»². Η πρότασις τοῦ βαρώνου v. Sack, ἐλθοῦσα εἰς κατάλληλον στιγμήν, γίνεται ἐνθουσιωδῶς εὐπρόσ-

¹ Wilamowitz, Geschichte der Philologie σελ. 53 (ἐν Gerke-Norden, Einleitung in die Altertumswissenschaft I). ² Ο Θεόδωρος Mommsen κατὰ τὸν Εἰσιτήριον Λόγον του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου τὸ 1858 ἀνεγνώρισεν ὅτι «Nieubhr unter den ersten und energischsten Förderern der griechischen Inschriftenausmühlung genannt wird» (Reden u. Aufsätze σελ. 36).

² Σ. Β. Κουγέα, Θεωρίας στηλοκόπων πρὸ 125 ἡετῶν, Ἀρχαιολ. Έφημ. 1915 — 47 σελ. 100.

δεκτος ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν, τῆς ὁποίας ἡ περίφημος τότε Graeca Berlinensis, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν Boeckli, τὸν Buttmann καὶ τὸν Wolf, διὰ κοινῆς γνώμης συνέστησεν ώς συνοδὸν τοῦ ν. Sack νεαρὸν φιλόλογον μὲ τὴν ἐντολὴν «ἐπισκεπτόμενος οὗτος ἑλληνικὰς χώρας γὰρ ἀναζητήσῃ καὶ νὰ ἀντιγράψῃ ἐπιγραφάς, γὰρ ἀγοράσῃ διὰ τὴν πρωστικὴν κυβέρνησιν ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς καὶ νὰ συνάψῃ σχέσεις κοινωνικὰς εἰς Κέρκυραν, Χίον καὶ Ἀθήνας ὅπως βοηθηθῇ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς του».

Ο νεαρὸς φιλόλογος, τὸν ὄποιον ὑπέδειξεν ἡ Ἀκαδημία ως συνοδὸν τοῦ βαρώνου, ὀνομάζετο Γουλιέλμος Müller καὶ εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ γίνη νστερώτερα γνωστὸς καὶ διάσημος διὰ τὰ φιλογερὰ φιλελληνικά του ποιήματα κατὰ τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821, τὰ ἀναρριπήσαντα τὴν φιλελληνικὴν φλόγα τῆς Εὐρώπης περίφημα Griechenlieder καὶ δώσαντα εἰς τὸν ποιητὴν τὸν τίτλον τοῦ Griechendichter¹.

Εἰς τὸ τεῦχος τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1817 τοῦ ἐν Βιέννῃ ἐκδιδομένου περιοδικοῦ «Ἐρμῆς ὁ Λόγιος» δημοσιεύεται ἡ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἔκκλησις τῆς Ηρωσικῆς Ἀκαδημίας ὑπὲρ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Müller, ἢτις ἔχει ως ἔξης:

'Η Βασιλικὴ τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῶν Μαθημάτων ἐν Βορούσσᾳ Ἀκαδημία τοῖς Ἑλλησι καὶ φιλομαθέσι χαίρειν.

Ο χαριέστατος καὶ ἐν ταῖς περὶ τὴν Ἀρχαιολογίαν ἐπιστήμαις μάλιστα πεπαιδευμένος νεανίας Ἰλερμος ὁ Μόλλερ, περιήγησιν τῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ασίας ποιήσασθαι θέλων, δεῖται πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τῆς βοηθείας καὶ εὐνοίας τοῦ φιλανθρώπου καὶ φιλομαθοῦς τῶν σήμερον Ἑλλήνων ἔθνους. Η Ἀκαδημία, ἐγνωκυτὰ ὅτι τὰ παρ’ αὐτοῦ παρατηρηθησόμενα καὶ ἀνευρεθησόμενα, ἵνη ποιε ἐν βιβλίοις ἐκδοθῆ, ἀποβήσεται εἰς τε αὖξησιν τῆς σοφίας καὶ τῶν μαθήσεων καὶ εἰς μεγίστην τῶν Ἑλλήνων δόξαν, παρακαλεῖ πάντας ὑμᾶς τοὺς Ἑλληνας, ἵν’ ἐν πᾶσι τοῖς ἐφ’ δμῖν ὥφελητε αὐτὸν καὶ συμπράττητε εἰς τε ζῆτησιν παλαιῶν ἐπιγραμμάτων καὶ ἀτιτά δίποτε κεκρυμένα ἔτι κεῖται, τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων εὐδαιμονίας λείφαντα καὶ μνημεῖα. Υπισχγούμεθα δὲ ὑμῖν καὶ ἡμεῖς καὶ βεβαιοῦμεν ὅτι καὶ τῶν

¹ R. F. Arnold, Der deutsche Philhellenismus, περιοδικὸν Euphorion, Bamberg 1896, τεῦχ. 2 σελ. 118 καὶ 139. Ἀρ. Κονστίδον, Γουλιέλμος Μόλλερ ὁ ποιητὴς τῶν τραγουδιῶν τῶν Ἑλλήνων, Νέα Εστία 2 (1928) τεῦχ. 1-2. Ἰω. Καλιτσουνάκη, Ο Γουλιέλμος Μόλλερ, Λέγος Πανεπιστημιακός 25 Μαρτίου 1928. Σ. Μενάρδου, Ηερὶ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῶν Δημοτικῶν πας Τραγουδιῶν, Ἀθῆναι 1925 σελ. 4 κε.

‘Ελλήνων, δοτις καθ’ ὅν τινα δὴ παιρὸν εἰς τὰς ἡμετέρας ἀφίκηται ποτε χώρας, τῶν παραπλησίων πρὸς ἡμῶν τεύξεται.

*Εργωσθε

Ἐκ Βερολίνου ἐν ἔτει αὐτῷ μηνὶ δὲ Αὐγούστῳ.

Τ. Σ. Φίλιππος δ Βούτιμανος

Οἱ ἐκδόται τοῦ «Λογίου Ἐργοῦ» Θεόκλητος Φερμακίδης καὶ Γεώργιος Κοκκινάκης δημοσιεύοντες τὴν ἀνωτέρω ἔκκλησιν συγάδευσαν αὐτὴν καὶ μὲ ίδιαν θερμὴν σύστασιν, ἐθοήθησαν δὲ πολλαπλῶς τὸν νεαρὸν Müller ἐν Βιέννη. Οἱ δύο συνταξῖδιῶται ἐσχεδίαζαν ἀπὸ τὴν Βιέννην νὰ περάσουν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ γὰρ εἰδῆσις ἦτι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνεφανίσθη πανώλης τοὺς ἀναγκάζεις νὰ ἀλλάξουν δρομολόγιον. Διὰ Τεργέστης, Βενετίας καὶ Φλωρεντίας φθάνουν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1818 εἰς Ρώμην, διόπου παραμένουν δικτὼ διοικήτρους μῆνας. Ἐκεῖ ἐπικοινωνοῦν συχνὰ μὲ τὸν Niebuhr, διόποιος εἶναι πρεσβύτερης τῆς Πρωσίας εἰς τὸ Βατικανὸν καὶ κατὰ τὰς συχνὰς συναντήσεις ποὺ εἶχαν μὲ τὸν λόγιον πρέσβυν θάγηθεν ἀσφαλῶς λόγιος καὶ διὰ τὰ δημοτικὰ τραχούδια τῶν Ἑλλήνων, διὰ τὰ διποῖα εἶχε προκληθῆ γενικώτερον εἰς τὴν Γερμανίαν ἐνδιαφέρον, ἀφ’ ὧν δὲ Γκαΐτε εἶχεν ἐκδηλώσει τὸν πρὸς αὐτὰ θαυμασμόν του¹.

“Οπως θὰ φανῇ παρακάτω, εἰς τὴν κίνησιν γὰρ διποία εἶχε δημιουργῆθη γύρω ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραχούδια πρωτοστατοῦντος τοῦ Ὀλυμπίου ποιητοῦ, δὲν μένει ἀμέτοχος δὲ Niebuhr. Τοὺς δύο τούτους μορφωμένους περιηγητάς, προκειμένου νὰ ἐπισκεψθοῦν ἑλληνικὰς χώρας, ἀσφαλῶς θὰ προσέτρεψεν διόποιος διπλωμάτης νὰ ἐνδιαφερθοῦν καὶ διὰ τὴν συλλογὴν νεοελληνικῶν τραχούδιων, διποίας θὰ τοὺς καθιωδήγησε διὰ τὴν συλλογὴν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν². Ἀλλὰ οἱ δύο συνταξῖδιῶται, διαφωνήσαντες μεταξύ των δι’ ἄγνωστον λόγον, ἐχωρίσθησαν. Καὶ δὲ Müller, εἴτε διότι εἶχε θαμβωθῆ, διποίας καὶ δὲ Γκαΐτε, ἀπὸ τὰ θέλγητρα τῆς Ἰταλίας, εἴτε διότι εἶχε περιέλθει εἰς προστριβάς μὲ τὸν δύνατροπὸν βραδῶν, παρέμεινεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, δὲ von Sack ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν περιήγησιν χωρὶς τὸν Müller.

¹ K. Dietrich, Goethe und die neugriechische Volksdichtung ἐν Hellas - Jahrbuch 1929 σελ. 61 καὶ Σ. Β. Κουγέα, ‘Ο Γκαΐτε καὶ η Νεωτέρα Ελλάς, Νέα Εστία 11 (1932) σελ. 621 καὶ

² Bk. Ulrich Wilcken, Gedächtnisrede auf Barthold Georg Niebuhr 1931 σελ. 15 (Bonner Akademische Reden Heft 10) καὶ τὴν ἐκεῖ σημειωμένην βιβλιογραφίαν, ιδίᾳ εἰς τὰς δύο ἀρ. 19 καὶ 20 σημειώσεις.

Θὰ γῆτο πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ ἐγνωρίζωμεν λεπτομερείας περὶ τοῦ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ταξιδίου τοῦ von Sack. Δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνιχνεύσω τίποτε σχετικόν. Ὁ ἀριστοχράτης δῆμας περιηγήτης, μιλονότι ἔμεινεν ἄνευ φιλολογικοῦ συνοδοῦ, δὲν ἐλησμόνησε τὴν συμβουλὴν τοῦ Niebuhr καὶ ὅταν εὑρέθη εἰς τόπους ἑλληνικούς ἐζῆτει ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τραγούδια. Ἀλλ' ἀπειρος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἀνίκανος νὰ διακρίνῃ τὰ δημοτικὰ τραγούδια ἀπὸ τὰ λόγια στιχουργήματα εἰς τὰ ἀπὸ ἐπίσης ἀδαεῖς εἰς αὐτὸν προσαγόμενα ἔμμετρα κείμενα, κατήρτισε συλλογὴν ἀποτελεσθεῖσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ στιχουργήματα διαφόρων συγχρόνων λογίων ποιητῶν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του δι'. Ἰταλίας παρέδωκεν εἰς τὸν Niebuhr, ἐν Ρώμῃ ἀκόμη εύρισκόμενον. Ἀπὸ τὴν ἐντυπὸν σφραγίδα ἐπὶ τῶν φύλλων τοῦ χάρτου «Ancona Sanità Netto fuori e dentro» πληροφορούμεθα δτὶς ἡ Συλλογὴ ἐπέρασεν ἀπὸ τὸν ὑγειονομικὸν ἔλεγχον τοῦ Ἰταλικοῦ Ἀγκῶνος, ἀλλὰ πότε δὲν ἦξεύρομεν, ἀφοῦ τὸ ἐντυπὸν σφράγισμα εἶγαι ἄνευ χρονολογίας. Ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ Niebuhr πρὸς τὸν βαρώνον von Stein, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται παρακάτω λόγος, εἰκάζεται δτὶς ἡ Συλλογὴ τοῦ von Sack εὑρίσκετο τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1822 εἰς χειρας τοῦ Niebuhr.

Ἡ Συλλογὴ, τῆς ὁποίας τὸ χειρόγραφον ἀποτελεῖται, δπως ἐλέχθη, ἀπὸ 87 φύλλα, περιέχει τὰ ἑξῆς 30 ποιητικὰ κείμενα.

1. φ. 1-4^a: Εἰς χαρτὶ ἐπιστολικὸν χρώματος κυκνοῦ ἀνοικτοῦ: Προτρεπτικὸν πρὸς τοὺς νέους ποίημα ἐξ 20 ἑξαστίχων στροφῶν.

Ἄρχιζει: Λεῦτε "Ἑλληνες γενναῖοι
δοάμετε προθύμως νέοι
εἰς τὸν θεῖον Ηαρναποδόν

· · · · ·

Τελειώγει: Ω πανύμητε σοφία
τῶν καλῶν ὑπεροπλουσία
θεοπεία τῶν κακῶν
σιησον τὸν λαμπρόν σου θρόνον
εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων
ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἰραικῶν.

Εἰς τὸ τέλος ἑκάστης στροφῆς ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐπωδές:

"Ἑλληνες ἄγωμεν
φῶς ἀναλάβωμεν
τὸ ζοφερὸν τῆς ἀμαθείας
νὰ λείψῃ τὸ δεινόν.

Τὰ φφ. 4^β-8^β είναι ἀγραφα. Ἐν φ. 8^β σημείωσις ἀγνώστου χειρός, ίσως τοῦ v. Sack: «Gesänge von Athen» ἀγαφερούμενη πιθανώτατα εἰς τὸ προηγούμενον ὑπ’ ἄρ. 1 ποίημα.

2. φ. 9^α: Ποίημα ἀπὸ ἐπτὰ δίστιχα γραμμένα διὰ χειρὸς προφανῶς ἀμαθοῦς¹.

Ἄρχ. Ἀγάπη δὲν ἐστάθη ποτὲ χωρὶς καημοὺς
Μὲ βάσανα καὶ πόνους καὶ μ' ἀναστεναγμοὺς

Τελ. Θαρρώνιας ν' ἀπολαύσω τὴν ῥέαν π' ἀγαπῶ
Κείνη μὲ βασανίζει τώρα πολὺν καιρό.

Τὸ ποίημα τοῦτο εὑρίσκεται δημοσιευμένον μὲ μικρὰς παραλλαγὰς ἀπὸ τὸν *Roumencville, Voyage en Morée* (1805) τ. I. σ. 282, τὸν *Passow, Popularia Carnina Graeciae recentioris* ἄρ. 611, Ἀραβατινόν, Συλλογὴ δημωδῶν ἀτμάτων Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1880, σ. 362.

3. φ. 10^β: Δεκατέσσαρα (14) δίστιχα λαϊκῆς μορφῆς γραμμένα διὰ χειρὸς ἡσκημένης καὶ ἐπιγραφόμενα «Τραγούδια τῆς Κύπρου».

Εἶναι ἀπὸ τὰ συνήθη ἔγκωμιαστικά λιανοτράγουδα τῆς Κύπρου, τὰ «παινέματα», δημοτικά τῶν ὅποιων ἐδημοσίευσαν δ. Σ. Μενάρδος (ΔΙΕΕ τ. Ε' σελ. 227 κέ.), δ. Ν. Λανίτης (Ν. Ἐστία τ. 33 σελ. 297 κέ.) δ. Σακελλάριος (Κυπριακὰ τ. II σελ. 209 κέ.), κ.ἄ. Κατ' ἐξαίρεσιν διὰ τὴν δημοτικὴν αὐτῶν προέλευσιν δημοσιεύονται ἐδῶ ἐξ ὀλοκλήρου.

- 1 Ζαρίφι μου στὴ ζαριφιά, λιγνό μου στὴ λιγνότη καὶ ποῖος δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν ἴδική σου ιότη.
- 2 Ἀτεμπερούζι τῆς Φραγγιᾶς, φιόρο τῆς Ἐγγλιτέρας καὶ μοσκοκάρι κόσκινο καὶ φέγγο τῆς ήμέρας.
- 3 Τὰ μάτια σου βεζίρηδες κ' οἱ βοῦκες σου πασάδες καὶ τὰ χειλούδια σου τὰ δυὸ τῆς Κύπρου εἰν' κριτάδες.
- 4 Ἀσημωτὸν λαμόν ἔχεις καὶ χέρια κουλουρένια καὶ χάρες ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ καύγεις ἔναν ἔρα.
- 5 Ὁ πλάστης μου διαν σ' ἐπλασεν ἦτον διλεργιομένος ἦτον κι' ὁ οὐρανὸς θαμπός κι' ὁ κόσμος λυπημένος.
- 6 Ὁ πλάστης μου διαν σ' ἐπλασεν εἰχεν πολλὴ ἀδειάση καὶ δὲν ἐπλάσε εἴλλην καμιὰ διὰ νὰ σοῦ δμοιάσῃ.
- 7 Νᾶμον τρανταφυλλόπιτα κόρη στὸ μέτωπόν σου φοδόσταμον σκεντριγιανὸ στὸ καμαρόφρονδό σου.

¹ Τὰ κείμενα δημοσιεύονται μὲ διωρθωμένας τὰς ἀνορθογραφίας.

φ. 11^β «"Ομοια».

- 8 Νᾶμον γναὶ ἐγγλέζικον σιὴ μέση τῆς αὐλῆς σου
νᾶοχοσονν νὰ στολίζοσονν ῥὰ χόρταινα τὸ ἵδεῖ σου.
- 9 Κοντζάκια τῆς τριανταφυλλιᾶς κονυμπιὰ τῆς ἀλαιζᾶς σου
ἄν βουληθῆς νὰ μ' ἀρνησῆς, καλήωφα τῆς καρδιᾶς σου.
- 10 Μῆλο μουν μὴ μαραίνεσαι καὶ χάνεις τὴν δχράν σου
καὶ πάλιν μῆλο πέμπω σε στὰ χέρια τῆς κυρᾶς σου.
- 11 Τὸ μῆλο δποὺ μ' ἔδωσες ἡιον καὶ δαγκαμέρο
καὶ μέσα στὴ δαγκαματιὰ εἰχε φιλὶ κρυμμένο.
- 12 Τὸ κυναρίσσιν νὰ φαγῇ ἵσα ποὺ μέσ' τὴ μέση
τ' ἀγγελικό σου τὸ κορμὶ στ' ἀγκάλῃ μουν νὰ πέση.
- 13 Ἀγγελοι ἕποντος οὐρανοὺς ἐπιασαν τὸ κοντύλι
καὶ κάθισαν καὶ ἐγραψαν τὰ κόκκινά σου χείλη.
- 14 Τριανταφυλλένια νὰ μὲ πῆ καὶ κοντυλογραμμένη
ἡ λεμονίτζα φουντιωτὴ στὰ ἄνθη φοριωμένη.

Ἄγνωστ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἀτεμπερούζι 5: μήπως διπλωργισμένος; 6: εἶχεν πολλὴ ἀδιάσι 7: Τὸ χφ τραφιλόπητα—σκεντριανὸ τὸ ἐκ τῆς (Ἴ)σκεντρε-ρίας (Ἀλεξανδρείας) προερχόμενον 9: δ «ἀλαιζᾶς» εἰναι τὸ ὑφασμα, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἔνδυμα ἡ ἀλαιζά.

4. φ. 12^β: Πέντε (5) δίστιχα ἐπιγραφόμενα: «"Ἐτερα μὲ ὕφος πολίτικον».

Ἄρχ. Ἐχεις εῦμορφον τὸ πόγι καὶ μαλλιὰ ἐρωτικὰ
καὶ πατάλευκα τὰ στήθη καὶ τὰ χέρια μαλακὰ
Τελ. Εἰν' μεγάλη ἀμαρτία καὶ σκληρότης τρομερὴ
τόσον ἀσπλαχνη νὰ εἰσαι καὶ στὸ πεῖσμα σταθερή.

Ἀκολουθοῦν ἀλλα ἐννέα (9) δίστιχα ἐπιγραφόμενα «"Αλλως».

Ἄρχ. Ο καιρὸς αὐτὸς ποὺ ἔχεις καὶ τυφλὰ τὸν παρατρέχεις
δὲν προσμένει μόν' περνᾶ
Κι' ἀν τὸ σῆμερος ἀμελήσης κι' ἀπ' τὰ χέρια τὸν ἀφήσης
πίσω πλέον δὲν γνωρᾶ.
Τελ. Ἐχε τὸ λοιπὸν ὑγείαν κόρη μουν ἐρωτικὸν
στὸ ἔξῆς πλέον θὰ ζήσω ὡς τρυγόνι ἐρημικόν.
ἔγῳ (sic).

5. φ. 15^β: Ποίημα ἀπὸ ἑπτὰ (7) δμοισκατάληκτα δίστιχα ἐπι-γραφόμενον: «"Ἐτερα κατὰ τὸ ὕφος τῶν Πολιτῶν».

Ἄρχ. Ἡλιε τώρα π' ἀνατέλλεις στὸν αἰθέρα φλογερὰ
τὴν ἀγάπην μουν ἀν θᾶβρης, στάσου δέ την μιὰ φορά

Τελ. Τοντό ήμες να ζητούσι, πούλη τούρα μούλο
θλιβερά νὰ τὰ μιλήσης, νὰ τὰ πῆς παρακαλῶ.

Είναι τὸ ποίημα τοῦ Χριστοπούλου τὸ ἐπιγραφόμενο «Ἡλιος» (Λυρικὰ 1817 σ. 46), διόπου καὶ εἰς τὸ τελευταῖον δίστιχον (τετράστιχον) αἱ παραλλαγαὶ: πάνε πλέον καὶ μηρύσης.

Τὰ ἀνωτέρω ὑπὸ ἀριθ. 2-5 εἰς φφ. 9-15 δὲ εἰναι γραμμένα διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς ἐπὶ κοινοῦ λευκοῦ ἐπιστολικοῦ χάρτου. Τὰ φφ. 16 α-19 δὲ εἰναι ἀγραφα. Ἐπὶ τοῦ φ. 19 δὲ φέρεται τὸ σημείωμα: «Gesänge von Cypern und von Constantinopel», ὑποσημειώνει δὲ ὁ τότε ἐπιμελητὴς τῶν χειρογράφων καὶ ὑστερον Διευθυντὴς τῆς Βερολινείου Κρατικῆς Βιβλιοθήκης Emil Jakobs ἐν παρενθέσει: «Nicht von Niebuhrs Hand. Dr Jakobs». Οἱ μακαρίτης Jakobs, σπουδαῖος παλαιογράφος, θὰ ἐγνώριζε τὸν γραφικὸν χαρακτῆρα τοῦ Niebuhr.

φ. 20^a: Σχέδιον ἐρωτικῆς ἐπιστολῆς ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν ἐπὶ ἐπιστολικοῦ χάρτου κυανοῦ χρώματος.

6. φ. 21^a: Δεκαεννέα (19) δίστιχα ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἡσκημένης χειρὸς γραμμένα εἰς τέσσαρα ἡμιστίχια ἔκαστον ἐπιγραφόμενα: «Ὄδη παρακλανοίθυνος εἰς διάλεκτος (sic) Ζακύνθιον».

*Αρχ. Ἀσπλαχνῇ κόρῃ μον

ἢ πόνεσέ με
ἢ μὲ τὸ χέρι σου
θανάτωσέ με

Τελ. Τὴν νύκτα δόλοκληρη
ὅπτο δὲν παίρνω
γογγύζω ἕάγρουνπνος
καὶ παραδέρνω.

7. φ. 22^a: Ἀνεπίγραφον ποίημα ἐκ δέκα (10) στροφῶν τῆς αὐτῆς καὶ τὰ προηγούμενα χειρὸς εἰς δύο στήλας.

*Αρχ. Κελαϊδῆστε ἀηδονάκια
τὰ τραγούδια τὰ ἐδικά μον
καὶ παινέστε τὴν κυρά μον
π' ἔχετε γλυκειὰ φωνή.

Τελ. Τότε ἀνοῖκτε τὰ πτερά σας
δῆλα ἀντάμα μὲ τὴν τάξι
κι' εὐθὺς θέλετε πετάξει
καὶ νὰ φύγετ' ἀπ' ἐπεῖ.

8. φ. 23^a: Ποίημα ἀνεπίγραφον ἐξ εἰκοσι πέντε (25) τετραστίχων στροφῶν διὰ τῆς αὐτῆς χειρός εἰς δύο στήλας.

Ἄρχ. Στοχάσον κόρη
λίγο λιγάκι
τὸ μπουμπουνάκι
τῆς ροταριᾶς.
Τελ. Στὴν Ἀφροδίτην
γιὰ σὲ πηγαίνω
καὶ τῆς προσφέρω
γιὰ σὲ θυσιές.

9. φ. 24^a: Ἀνεπίγραφον ἐκ δεκατριῶν (13) τετραστίχων στροφῶν, ὃν ἡ μορφὴ ἀπὸ τῆς ὥν μεταβάλλεται εἰς ἑξαστίχους, δικταστίχους καὶ δεκαστίχους. Χειρ διάφορος τῶν προηγουμένων.

Ἄρχ. Εἰς εῦμορφον περιβόλι
εὐρέθηκα δὲ καημένος
μίαν ἄνοιξιν πηγαίνω
νὰ παρηγορηθῶ.
Τελ. Διατὶ ἔστεκα κι' ἐθώρουν
τ' ἀηδόνια ποὺ ἐπετῦσαν
ποὺ ἐγλυκοκελαῖδοῦσαν
νὰ κάμουσι φωλιὰ
καὶ δύο-δύο παγαῖναν
σὰν ταίρια ἡγαπημένα
κι' ἔρα μὲ τ' ἄλλο ἐλέγαν
νὰ μὴ χωρίσουν πλιδ
ἔτζι κι' ἔγώ μ' ἐσένα
ἐλπίζω νὰ χαρῶ.

Τὸ ποίημα τοῦτο εὑρισκόμενον καὶ εἰς τὴν χειρόγραφον Συλλογὴν τοῦ Φιλητᾶ τὴν ἀποκειμένην εἰς τὸ τμῆμα τῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης (Φ 125-35) είναι δημοσιευμένον εἰς Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ τ. Γ' σελ. 61-62.

10. φ. 25^a: Ἀνεπίγραφον ποίημα ἐκ πέντε (5) τετραστίχων τῆς αὐτῆς καὶ τὰ προηγούμενα χειρός.

Ἄρχ. Άνδο κοπέλες μ' ἀγαποῦνε
καὶ τὲς ἀγαπῶ κι' ἔγώ
ποιὰ νὰ πάρω, ποιὰ ν' ἀφήσω
δὲν ἡξεύρω ἀπὸ τὲς δυό.

εῦμορφες εἰσθε καὶ οἱ δύὸι
συβαστῆτε ἀνάμεσό σας
καὶ μὴ χάνετε καιρό.

11. φ. 26^β: Ἀνεπίγραφον ἐκ τεσσάρων (4) τετραστίχων τῆς αὐτῆς χειρός.

Αρχ. Ἐφυγέ μον τὸ πουλάκι
τὸ ἀηδονάκι τῆς αὐγῆς
ὅποὺ ἐκελάΐδε κι' ἔλεγέ μον
κόρη μὴ μ' ἀπαρνηθῆς.

Τελ. Διατὶ ἐμένα τὸ πουλί μον
ἔχει ὀλόχρουσα πτερὰ
τὸ κορμὶ ὁραιότατ' ἔχει
ἀπὸ ὅλα τὰ πουλιά.

12. φ. 27^α: Ἀνεπίγραφον ποιμενικὸν ποίημα ἐκ δέκα (10) τετραστίχων τῆς αὐτῆς ἡσκημένης χειρός.

Αρχ. Ἔσίμωσ' δ χειμώνας
τὰ χιόνια εἶναι στὰ δρη
ἄ πλουμισμένη κόρη
τὸ τί ἔχω νὰ γενῶ.

Τελ. Ἀγάπη μον, ψυχή μον,
μυριοπαρακαλῶ σε
μὲ σπλάχνος σ' ἐμὲ σῶσε
ποὺ στέκει νὰ χαθῶ.

Τὰ ὑπὸ ἀριθ. 10, 11 καὶ 12 ποιήματα εὑρίσκονται καὶ αὐτὰ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀναφερομένην Χειρόγραφον Συλλογὴν Φιλητᾶ, ὃπὸ διάφορον σειρὰν (12=1. 11=2. 10=3).

Τὰ φρ. 28-34 εἶναι ἄγραφα.

13. Τὰ φρ. 35-49 περιέχουν ἐνενήντα ἐννέα (99) τετράστιχα καὶ δίστιχα εἰς τετράστιχα ἡμιστίχια διαφόρου προελεύσεως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγκωμιαστικὰ τῆς γυναικείας εὐμορφιάς. Τὰ πρῶτα πέντε (5) τετράστιχα εἶναι παραλλαγὴ καὶ μίμησις τοῦ γνωστοῦ ποίηματος τοῦ Σπυρίδ. Τρικούπη «Η Λίμνη τοῦ Μεσολογγίου» («Ἐστία» 1 (1876) σελ. 368. «Ἐλλάς» 2 (1908) σ. 55). Τὸ διανομένον τραγούδι:

Πέρδικά μον πλουμισμένη
ποὺ στὰ δάση περπατεῖς
βρόχια καὶ βεργιά θὰ στήσω
νὰ περάσης νὰ πιαστῆς.

(Λιουδάκη Βιθωνίας σ. 133)

Τὸ 79ον δίστιχον

καὶ τὰ μεσάνυχτα ἔνπινο στὸ βογγητὸ τοῦ ἀέρα
κι' εἰδα τὸ στήθι σου ἀνοιχτὸ κι' εἴπα πώς εἶναι ἡμέρα

εἶναι τὸ ἵδιο μὲ τὸ δημοτικὸν τῆς Κύπρου ποὺ ἐδημοσίευσεν δ. Ν. Λα-
νίτης (Ν. Ἐστία τ. 33 σελ. 298). Παραλλαγὴν γνωρίζει καὶ δ. Fau-
riel (τ. II σελ. 278). Ἐκ τῶν ἄλλων τὰ περισσότερα εἶναι κοινὰ πα-
νέματα, ἀπὸ τὰ δόποια δημος δὲν λείπουν καὶ μερικὰ καλὰ μὲ ἀρωμα
τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ὅπως π.χ. τὸ 96ον

ποιὸς ἥλιος λαμπερώτατος σοῦ ἔδωσε τὴν ἀσπράδα
καὶ ποιὰ μηλιά, γλυκομηλιὰ τῇ φοδοκοκκινάδᾳ

τὸ ὁποῖον εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὰς Ἐκλογὰς τοῦ Ν. Γ. Πολίτου (Λιανο-
τράγουδα, ἀρ. 135 ε').

14. φ. 49^β: Δεκατρία (13) ἀνεπίγραφα τετράστιχα δι' ἄλλης
χειρὸς καὶ μελάνης.

Ἄρχ. "Ασπρῃ κατάσπρῃ μπαμπακιά
καὶ κρουσταλλένια βρύση
πέρδικα μὲ χρυσὰ πτερά
ποιὸς θά σὲ κυνηγήσῃ;

Τελ. *Ki'* ἀνάμεούν τους τῶν πουλιῶν
βλέπω ποὺ εἶναι φλιμμένο
θωρῶ ὡς εἶναι τὸ πουλὶ^{τὸ παραπονεμένο}

Διαλεκτικοὶ τύποι δημος «τζὶ ἄλαντζες», «ροῦγες», «συντροφία»
κλπ. μαρτυροῦν ἐπταχνησιακὴν καὶ μάλιστα ζαχυνθίαν τὴν προέλευσιν
τοῦ στιχουργήματος.

Τὰ φφ. 51-54 εἶναι ἀγραφα.

15. φ. 55^α: Εἴκοσι τέσσαρα (24) ἀνεπίγραφα δίστιχα κατ' ἀλφά-
θητον γραμμένα ώς τετράστιχα ἡμιστίχια.

Ἄρχ. "Αρχίζω ν' ἀναφέρω
γιά να σκληρὸ πουλὶ^{τὸν}
μὲ νὰ μὲ παιδεύη
μὲ δίχως ἀφορμὴ

Τελ. "Ω πόσα χάρει ή ἀγάπη
καὶ πόσα προξενᾶ
πάθη καὶ ἀρρωστίες
καὶ βάσανα πολλά.

16. Καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀποχαιρετισμὸς εἰς δέκα (10) τετράστιχα.

Ἄρχ. Ἐλπίδα τῆς καρδιᾶς μον
γλυκύτατη κυρά μον
φῶς μον παρηγοριά μον
τώρα σ' ἀφήνω γειὰ

Τελ. Τάχα νὰ ματαζήσω
καὶ νὰ ματαγνωίσω
γλυκότατη κυρά μον
γιὰ νὰ σὲ ματαΐδω;

Τύποι «λίμπο», «ἄλλογον» κλπ. μαρτυροῦν καὶ ἐδῶ ζαχυνθίαν τὴν προέλευσιν.

17. φ. 60^β: Ἀνεπίγραφον ποίημα ἐκ δεκατριῶν (13) τετραστίχων ἐπτανησιακῆς προελεύσεως, τῆς αὐτῆς καὶ τὰ προηγούμενα χειρός.

Ἄρχ. Ἀνοιξ' τὰ χείλη σου νὰ μοῦ μιλήσῃς
νὰ μοῦ δροσίσῃς τοὺς στεναγμοὺς
μὲ δυὸ λογάκια ἐμπιστεμένα
δρόσιος ἐμέρα τόσους καρμοὺς

Τελ. Φεύγω ὡς κόρη καὶ γειὰ σ' ἀφήνω
δάκρυνα θὰ χύνω γιὰ σὲ πολλὰ
στὴν Ἀφροδίτη θὰ γονατίσω
νὰ τῆς ζητήσω ἐλευθεριά.

18. φ. 62^β: Ἀνεπίγραφον ἐκ δέκα (10) δικταστίχων τῆς αὐτῆς χειρὸς καὶ μελάνης.

Ἄρχ. Ἀρχίζω φῶς μον
παρηγοριά μον
νὰ φανερώνω
οὲ σὲ κυρά μον
τὸν πόνο ποὺ ἔχω
διὰ τ' ἐσένα
καὶ τὴν ἀγάπην
στὰ σωθικά.

Τελ. Ας κάμω τέλος
ψυχὴ καὶ φῶς μον
ἐσὺ ποὺ εἶσαι
ἡ συντροφιά μον
δμως φοβοῦμαι
μὴ μὲ ἀστοχήσῃς
καὶ τότες πλέον
θὲ νὰ χαθῶ.

19. φ. 65^a: Ἀνεπίγραφον ἐκ δεκατεσσάρων (14) τετραστίχων τῆς αὐτῆς χειρός.

Ἄρχ. *Eἰσαι δύμορφη βέβαια
εἰσ' δλη ὠραία
καὶ πλέον εὔμορφη νέα
δὲν θέλει εὐρεθῆ*
Τελ. *Κρίμα στὴ νιότη
ποὺ ἔχαθη γιὰ ἐμένα
ῳμένα, ὠμένα
κακὸ ποὺ ἐκάμα.*

20. φ. 66^b: Ἀνεπίγραφον ποίημα ἐκ τεσσάρων (4) τετραστίχων ἐναλλασσομένων πρὸς 4 τρίστιχα.

Ἄρχ. *Ω νιφᾶδες περιστέρι
πέτα κι' ἄμε εἰς ἐκείνην
ποὺ εἰς τὴν ζωήν μου χύνει
φάρμακον πολλὰ πικρόν.*
Τελ. *Ἐως δποὺ νὰ ἐνθυμίσης
ἡδονὴν νὰ τῆς κινήσης.*

Τὸ ποίημα ἔχει περιληφθῆ καὶ εἰς τὴν Συλλογὴν τοῦ Passow (559).

21. φ. 67^b: Ἀνεπίγραφον ἐξ ἑξ (6) τετραστίχων τῆς αὐτῆς χειρός.

Ἄρχ. *Αχ Θεέ ιου ἐγὼ ἀπεθαίνω
· δταν ἀκοιβὲ σ' ἀφήνω
ἴσως δὲν εἶναι κρίνω
ἔτζι δ θάρατος πικρός*
Τελ. *Αν πιστὸς σ' ἐσὲ ἐγὼ εῖμαι
ἀν ἕναλύω στὰ δύμματά σου
οἱ θεοί μας κι' ἡ καρδιά σου
τὸ ἡξεύρονν καὶ ἐγώ.*

22. φ. 68^b: Ἀνεπίγραφον ἐκ τεσσάρων (4) τετραστίχων τῆς αὐτῆς χειρός.

Ἄρχ. *Χωρὶς νὰ δμιλῶσι
γροικῶνται οἱ ἐρωμένοι
ἢ ὅψις τον προβαίνει
τοῦ στήθους τὰ κρυπτά.*
Τελ. *Εἰς πάθη θέλει ζήσω
καλὸν δὲν θὰ γνωρίσω
κι' ἐσὺ τὶς τὸ ἡξεύροει
ἀν θυμηθῆς ἐμέ.*

23. φ. 69^a: 'Ωραίον ἀνεπίγραφον ποίημα ἐξ εἰκοσι πέντε (25) ἔξαστιχων στροφῶν, μετάφρασις ἢ μίμησις εἰδυλλιακῆς ιταλικῆς σαηγνῆς μεταξὺ Νερίνης καὶ Φιλάντου.

Αρχ. Νὰ μακρύνῃ
ἢ Νερίνη
τοῦ πυρὸς τῆς τοῦ Φοιβαίον
ἐπεθύμα
κι' ηὗρε κῦμα
καὶ σκιὰν ἐνὸς σπηλαίον
Τελ. Καὶ ἐκείνη
ἢ Νερίνη
πάσχει μάταια νὰ θυμοδίσῃ
μὲ τὸ χέρι
εἰς τὰ μέρη
τὰ κρυφὰ νὰ μὴν ἐγγίσῃ.

24. φ. 74^b: 'Ανεπίγραφον ἐκ δέκα (10) τετραστίχων τῆς αὐτῆς χειρός.

Αρχ. Αυδὸν κοπέλεις μ' ἀγαποῦνε
καὶ τές ἀγαπᾶ κι' ἐγὼ
ποιὰ νὰ πάρω, ποιὰ ν' ἀφήσω
δὲν ἡξεύρω ἀπὸ τὶς δυό.
Τελ. Γιατὶ φθείρονται τὰ κάλλη
σὰν τὰ ρόδα τοῦ Μαγιοῦ
δὲν ματαγνούζονταν πάλι
πᾶνε νὰ εῦρουνται ἀλλοῦ.

25. φ. 76^a: 'Ανεπίγραφα δκτώ (8) δίστιχα τῆς αὐτῆς χειρὸς γραμμένα καθ' ἡμιστίχιον.

Αρχ. Ψηλέ μον δεντρολίβανε
ποιὰ βρύση σὲ ποτίζει
δποὺ εἶσαι καταδροσεόδς
κι' ἀνθεῖς καὶ λουλουδίζεις.
Τελ. Στάλα τὴ στάλα τὸ νερὸ
τὸ μάρμαρο τρουνπάει
ἀγαπάει ποὺ μισάει κανεὶς
γυρίζει καὶ κοιτάει.

Εἰς τὸν 3ον στίχον πρέπει προφανῶς νὰ γραφῇ: ἀγάπη ποὺ μισάει κανεὶς.

26. φ. 76^b: Τέσσαρα (4) ἀνεπίγραφα δίστιχα γραμμένα κατὰ ἡμιστίχιον.

Ἄρχ. Γυρίζω, τριγυρίζω
εἰς τὴν χαμόκελά σου
καὶ διάφορο δὲν ἔχω
ἀπ' τὴν θυγατερά σου.

Τελ. Γυρίζω, τριγυρίζω,
δὲν εἰν' τὸ βολετό
νὰ μὴν ἀναστενάξω
καὶ τὸ ὅχ ωἴμε νὰ ἔπω.

Καὶ ἐδῶ γραπτέον προφανῶς: στὴν χαμόκελά σου καὶ (ἀ)π' τὴν θυγατερά σου.

27. φ. 76^β : Ἀνεπίγραφον ἔξ ἑπτὰ (7) τετραστίχων τῆς αὐτῆς
καὶ τὸ ἄνω χειρός.

Ἄρχ. Νὰ τὸ ηξερες ψυχή μου
πῶς διὰ τ' ἐσὲ δλημέρα
στόχασες στὸν ἀέρα
κάνω δ δυστυχής.

Τελ. Ὄταν βρεθῶ σιμά σου
τὴν δμιλίαν μου χάνω
καὶ οὔτε ποσῶς δὲν κάνω
τ' ἀπεθνυμῶ διὰ ἐσέ.

28. φ. 77^β : Ἀνεπίγραφον ἔξ δκτὼ (8) τετραστίχων τῆς αὐτῆς χειρός.

Ἄρχ. Ως θωρῶ, κορασιά μου, δὲν βλέπεις
δὲν γινώσκεις καρδίας τὸν πόθον
δὲν ξανοίγεις ψυχῆς μου τὸν μόχθον
πὸν γιὰ ἐσὲ δοκιμάζει πικρῶς

Τελ. Ἀχ μὰ ἐτοῦτο ἀδύνατον εἶναι
δὲν λαμβάνω ἀπ' ἐσὲ εὐτυχίαν
ἄλλὰ μάλιστα μίαν δυστυχίαν
ἡ δποία ζητεῖ ὑπομονή.

29. φ. 78^β : Ποίημα ἔξ ἑπτὰ (7) τετραστίχων ἀνεπίγραφον τῆς
αὐτῆς χειρός.

Ἄρχ. Ασηκώδηκα δ καημένος
μιὰν αὐγὴ μὲ τὸ καλὸ
καὶ εἰς τὸ φόρο κατεβαίνω
γιὰ νὰ ἰδῶ καὶ νὰ χαρῶ.

Τελ. Καὶ εἰς τὸ πέλαγος (sic) κι' ἀν μὲ ρίξοντα
μέσα στὰ βαθιὰ νερὰ
ῶς κι' ἔκει θενὰ φωνάξω
βόηθα ἀφέντρα καὶ κνοά.

Τοῦ στιχουργήματος τούτου, ἐπιτανησιακῆς προφανῶς ἐκ τῶν διαλεκτικῶν στοιχείων («φόρο», «τζελουντζία», «ἀφρόντε», κλπ.) προελεύσεως, παραλλαγῆς εὑρίσκομεν εἰς τὴν Συλλογὴν Passow 549. 605, εἰς τὸ περιεδικὸν «Μοῦσαι» (1910 ἀρ. 418 σελ. 3), εἰς τὴν «Λαογραφίαν» (τόμ. 9 σελ. 202) κλπ.

30. φ. 79^β - 80^α: Μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «*Άσμα ἔρωτικὸν*» τριάκοντα ἑπτά (37) τετράστιχα τῆς αὐτῆς καὶ τὰ προηγούμενα χειρότεροι.

Ἄρχ. Ἐσὺ ἔρωτα ποὺ σύρεις
ὅλα στὴν συμφωνίαν
σύρε μίαν καρδίαν
σ' ἔμε τὸν δυστυχῆ.

Τελ. Σ' ἐσὲ δ ἔρωτάς μου
δύο μας καὶ καρδίες
νὰ φύλης μὲ σπλαχνίες
ἀδές πολλὰ γλυκές.

Αὐτὸς είναι τὸ περιεχόμενον τοῦ χειρογράφου. Εἰς τὰ παρατεθέντα δείγματα διώρθωσα τὰς ἀναρθρωτικές.

Είναι φανερόν, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Niebuhr δοθεῖσα Συλλογὴ τοῦ von Sack, πλὴν τῶν ἐν φ. 10 ὑπὸ ἀρ. 3 ἐπιγραφομένων «Τραγούδια τῆς Κύπρου», σχεδὸν οὐδὲν δἄλλο καθαρῶς δημοτικὸν τραγούδι περιέχει. Τὰ δἄλλα είναι ποιητικὰ κατασκευάσματα ἐπιτανησιακῆς τὰ πλεῖστα προελεύσεως, ἐξ ἐκείνων τὰ δποῖα μελοποιούμενα ἐτραγουδοῦντο ἀπὸ τοὺς κανταδόρους τῆς Ζακύνθου εἰς τὰς πλανιδίους τῶν συμφωνίας. Τραγούδια ἐλληνικὰ ἔζητει δ ἔρασιτέχνης Γερμανὸς περιηγητῆς καὶ ἐλληνικὰ πράγματι τραγούδια ἔδιδαν εἰς αὐτὸν ἀφελεῖς Ἐλληνες μὴ ἐννοοῦντες τὴν διάχρισιν τοῦ δημοτικοῦ τραγουδοῦ ἀπὸ τὰ πεποιημένα ἀσματα. Παρόμοιαι συλλογαὶ μὲ ἀνάμεικτον ἀπὸ δημοτικὰ τραγούδια καὶ ποιητικὰ συνθέσεις περιεχόμενον ἐκυκλοφόρουν χειρόγραφοι κατὰ τοὺς τότε καὶ κατόπιν χρόνους, δύο δὲ τοιαύτας ἔχομεν εἰς τὸ Τμῆμα τῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ἐξ ὧν ἡ μία τοῦ Ἡπειρώτου λογίου Χριστοφόρου Φιλητᾶ (1787-1867)¹, εἰς τὴν δποίαν περιέχονται καὶ ποιήματα γνωστὰ τοῦ Σολωμοῦ. Ο δὲ R. Arnold² ἀναφέρει ὅτι πρὸ τοῦ 1824, ίσως δὲ καὶ πρὸ τοῦ 1815, εἶχαν ἐμφανισθῆ τοιαῦται Συλλογαὶ εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὴν Βενετίαν. Ο Niebuhr, γνωρίζων νὰ διακρίνῃ τὸ δημοτικὸν ἀπὸ τοῦ λογίου στοιχείου εἰς τὰ νεοελληνικὰ

¹ Φάκελος Φ. 125-35. Η δἄλλη είναι τοῦ Ἀλ. Σχινᾶ καὶ ἐπιγράφεται «Ο τυφλός λυριστής τῆς Μεθώνης».

² Der deutsche Philhellenismus («Euphorion», τεῦχ. 2, 1896, σ. 107, 1).

τραγούδια, εἶχε σχηματίσει δρθήγικρίτιν περὶ τῆς Συλλογῆς, τὴν δποίαν τοῦ εἶχε δώσει δ von Sack. Διότι γράφων ἐκ Ρώμης τὴν 20ην Ἀπριλίου 1822 πρὸς τὸν Πρῶτον Νπουργὸν βαρώνον von Stein, τὸν παρεκάλει νὰ μεσολαβήσῃ εἰς τὸν Χαξτάουζεν ὅπως τοῦ παραχωρήσῃ τὰ νεοελληνικὰ του τραγούδια («neugriechische Lieder») διὰ νὰ τὰ ἐκδώσῃ δ Ἰδιος, ἀφοῦ ἐδίσταζεν ἐκεῖνος, μαζὶ μὲ ἄλλα νεοελληνικὰ κείμενα («neugriechischen Texten»)¹. Γράφων δὲ αὐτὸς δ Ἑξτάουζεν πρὸς τὸν Γκαϊτε τὴν 23ην Ιουλίου 1823 τοῦ ἔλεγεν, διὰ δ Niebuhr ἀπὸ τὴν Ρώμην τὸν παρεκάλει διὰ τοῦ ὑπουργοῦ βαρώνου von Stein νὰ τοῦ στείλῃ τὰ νεοελληνικὰ του τραγούδια διὰ νὰ τὰ ἐκδώσῃ δ Ἰδιος συνάπτων αὐτὰ μὲ ἄλλα νεοελληνικὰ πράγματα («mit anderen neugriechischen Sachen sie verbinden möchte»)². «Κείμενα» λοιπὸν καὶ «πράγματα νεοελληνικὰ» χαρακτηρίζει δ Niebuhr τὰ ὑπὸ τοῦ von Sack πρὸς αὐτὸν διθέντα, διαχρίνων σαφῶς αὐτὰ ἀπὸ τὰ «νεοελληνικὰ τραγούδια» τοῦ Χαξτάουζεν, τὰ ἐποία ἡσαν γνήσια δημοτικά.

Οταν τὸ 1814-1815 ἀρχισε νὰ γίνεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τοὺς ποιητικοὺς καὶ φιλολογικοὺς κύκλους τῆς Γερμανίας λόγος διὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, στοργικὴ ἐτράφη πρὸς αὐτὰ ἥ προσοχὴ τοῦ Niebuhr, δστις τὰ ἐξετάζει μὲ τὴν κριτικὴν ἐμβρίθειαν καὶ μὲ τὸ καλλιτεχνικὸν αἰσθημα ποὺ τὸν διαχρίνει. Τὸν Ἱανουάριον τοῦ 1815 διανεισθεὶς ἀπὸ τὴν πριγκίπισσαν Λουΐζαν Ράτζιθιλ τὸν «Τσάϊλδ Χάρολδ» τοῦ Βύρωνος καὶ ἐπιστρέψων τὸ βιβλίον εἰς τὴν εὐγενῆ δέσποιναν, τῆς δποίας δ ὅλκος εἶχεν ἀποδημήσει τὸ φιλολογικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον τῆς Πρωσίας, συγάδευσεν αὐτὸδ μὲ μακρὰν ἐπιστολὴν, εἰς τὴν δποίαν ἀσκῶν αὐστηρὰν ἐπὶ τοῦ βυρωνείου ποιήματος κριτικὴν, λαμβάνει ἀφορμὴν ἀπὸ τὸ ἐν παραχρήματι τοῦ «Τσάϊλδ Χάρολδ» παρατιθέμενον θούριον τοῦ Ρήγα νὰ ἐκφράσῃ τὸν θαυμασμόν του διὰ τὸ δημοτικὸν ἑλληνικὸν τραγούδι γράφων τὰ ἐνηῆς: «...Μὲ ἀγανακτεῖ ἐπίσης αὐτὸδ ποὺ λείπει εἰς τὸ Παράσημα. Ἐτύπωσε (δ Βύρων) ἡκισστα ποιητικὸν φόμα (das ganz unpoetische Lied) τοῦ Ἱακωβίου Ρήγα καὶ ἀπὸ τὸ χρεντικὸ τραγούδι τῆς «Κόρης τῶν Ἀθηνῶν» ἐτύπωσε μόνον δύο στίχους, οἱ δποῖοι ἔχουν τόσην μελωδίαν καὶ τόσον χαριεστάτην χρεντικὴν κίνησιν, ὥστε ἡχοῦν διαρκῶς εἰς τὰ αὐτιά μου καὶ μοῦ χρατοῦν ζωηρὰν τὴν ἀτεκπλήρωτη λαχτάρα δι' αὐτὸ ποὺ ἐν τούτοις θὰ ἡτο δυνατὸν νὰ τὸ ἔχω. Ἡμεῖς οἱ βάροβαροι Γερμανοὶ θὰ εἴχαμεν κάμει διαφορετικὴν ἐκλογήν».

¹ Kemminghausen-Soyter, Neugriechische Volkslieder gesammelt von Werner v. Haxthausen, Münster 1935 σελ. 17.

² Αὐτόθι σελ. 32.

Πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Niebuhr γραφομένων σημειώνομεν ὅτι ὁ Βύρων, πλὴν τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως τοῦ θουρίου τοῦ Ρήγα, τὴν ὅποιαν ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν «Τοάīλδ Χάρολδ»¹, ἔτύπωσεν εἰς τὸ Παράρτημα καὶ δόκιληρον τὸ ἐλληνικὸν κείμενον τοῦ θουρίου². Ἀντιθέτως, ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν δημοτικὸν τραγούδι, τὸ ὅποιον ἐδημοσίευσε καὶ αὐτὸν μεταφράσμένον³, παρέθεσεν ὁ Βύρων δύο μόνον στίχους τοῦ ἐλληνικοῦ πρωτοτύπου, τοὺς ὅποιους ἔθεσεν ὡς ἐπικεφαλίδα τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως τοῦ τραγουδίου:

«μπερῶ μέσο τὸ περιβόλι
δραιοτάτη χαηδὴ ε. τ. c.» (sic).

Τὴν 16ην Ἱανουαρίου 1816 ὁ Niebuhr ἔγραψεν ἐκ Βερολίνου πρὸς τὴν φίλην καὶ γυναικαδέλφην του Dora Hensler μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἔξῆς: «....Σήμερα τὸ μεσημέρι ἐν τούτοις μοῦ συνέβη κάπι τὸ ἔξοχῶς ἐλκυστικόν, τὸ δποῖον θὰ σοῦ ἀγαπητώσω, ἀκριβή μου Λώρα. Πρέπει νὰ σοῦ μιλήσῃ καὶ σέρα στὴν καφδιά. Ἔνας παράξενος, ἐπιπόλαιος τύπος⁴, ἔφερεν ἐδῶ μίαν Συλλογὴν νεοελληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ποὺ ἔγινεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν δποίαν εἶδα μὲ τὴν ἰδικήν του κακήν μετάφρασιν καὶ ἔκαμα ἀμέσως μίαν καλύτερην ἰδικήν μου, τὴν δποίαν στέλλω καὶ τὴν δποίαν θὰ θελήσῃς ἵσως νὰ ἀπαγγείλῃς εἰς τοὺς δικούς σου. Θὰ πᾶς φέρουν τὰ δάκρυα, δπως τὰ ἔφεραν εἰς ἐμέ. Οἱ νεώτεροι Ἑλληνες πιστεύουν δια νὴ ψυχὴ τότε ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα, δια νὴ σῆψις καταστρέψῃ τὴν μορφήν. Ἔνα πεθαμένο παιδί λέει στὴν μάρα τον:» (Ἀκολουθεῖ ἐδῶ τὸ ὠραίον πράγματι μοιρολόγιον τοῦ λησμοδότανου) «Πέρα σ' ἐκεῖνο τὸ βουνὸ τ' ἀλήγει ψηλὸ καὶ μέγα»⁵ εἰς τὴν μετάφρασιν του Niebuhr, η δποία είναι: η ἀρίστη τῶν γερμανικῶν μεταφράσεων τοῦ ὠραίου τούτου μοιρολογίου καὶ δείχνει τὴν εὐχέρειαν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν μὲ τὴν ὅποιαν ἡμποροῦσε ὁ Niebuhr νὰ ἀποδίδῃ εἰς τὴν γλωσσάν του γλωσσικῶς, μετρικῶς καὶ αισθητικῶς ἐλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια:

«Jenseits von steilen Felsgebirg, das hoch dort ragt und düster Die Scheitel decken Wolken ihn, und Nebel füllt die Klüfte Da wächst am stillen kalten Quell Vergessenheit das Kräutlein.

¹ Byron's Works (London 1846) σελ. 546.

² Αὔτοθι σελ. 792 κἄ.

³ Αὔτοθι σελ. 547. Ιδε καὶ Gerhard-Norvin, Die Briefe B. G. Niebuhrs τ. II σελ. 550 δποιηγμ. 3.

⁴ Η γερμανικὴ φράσις είναι: «Ein fremder, sonst ein windiger Gesell».

⁵ Fauriel II σ. 210. Haxthausen 39. Passow 876.

Das Kräutlein pflückt das Mutterschaf, vergisst sodann der
Kleinen.

(Die Mutter:) Ich pflückt' es mir wohl tausendmal, vergässe Dein
doch nimmer».

Καὶ συνεχίζεται ἡ ἐπιστολή: «Εἰς ἐν ἄλλῳ τραγούδι, τὸ δροῦον
ἀρχίζει «*Du feuerrotes Nägelein, Du blaue Hyacinthe*»¹, ἡ ψυχὴ
τοῦ παιδιοῦ τοῦ δροῖον τὸ σῶμα λυώνει, ἀποχαιρετᾶ τὰ φυτευμένα
εἰς τὸν τάφον τὸν λουλούδια καὶ τὰ παρακαλεῖ νὰ σκύψουν διὰ νὰ
πάρουν τὸ φιλί του καὶ νὰ τὸ δώσουν εἰς τοὺς γονεῖς του. «Ἐντο
διηγεῖται πῶς δ Χάρος, δ δαίμων τῶρα τοῦ θανάτου, γυρίζει καβαλ-
λάρης τὰ χωριά σέργοντας πίσω του τὸ κοπάδι τῶν νεκρῶν. Τὰ μικρὰ
κρέμονται στὴ σέλλα. Τὰ νήπια τὸν παρακαλοῦν νὰ σταματήσῃ εἰς
κρύαρ βρύσιν διὰ νὰ μιλήσουν οἱ ψυχὲς μὲ τοὺς ἀγαπημένους των καὶ
τὰ παιδιά νὰ πάξουν μὲ τὰ λουλούδια. Τὸν τὸ ἀρνεῖται, διότι δὲν
θὰ θέλουν ὑστερα νὰ χωρισθοῦν². Πολλὰ τραγούδια ὑμνοῦν ἥρωας ποὺ
βέβαια δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἀρχηγοὶ κλεφτῶν, ἄλλα τί ἄνδρες!—Οἱ-
κειοῦται κανεὶς γοήγορα μὲ τὸν ωνθμὸν καὶ καρούμενος ἀναφωνεῖ:
Αὐτὸς εἶναι ποίησις ποὺ δὲν εἶναι καθόλου κατώτερη ἀπὸ τὴν ποίησιν
τῆς ἀρχαίας Ἐλλάδος! Απὸ οἰονδήποτε ἄλλον ἔρμηνευόμενα θὰ ἐδο-
νοῦσαν καὶ εἰς ἐσὲ τοὺς ἀγνοτάτους καὶ βαθυτάτους τόνους τοῦ στή-
θους. Θεός φυλάξοι, νὰ μὴ μοῦ ἀπορεκρωθῇ κάθε αἴσθημα μελαγχο-
λίας καὶ ἀγάπης! Ο ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἔτοι κατασκευασμένος, ὥστε
νὰ μπορῇ νὰ ἀποτολμᾷ διὰ τὸν ἑαυτόν του σημαντικὰ ἰδιότητας. Καὶ
εἶναι ὕβρις νὰ τὸ θέλῃ».

Οἱ ἔκδόται τῶν ἐπιστολῶν τοῦ B. G. Niebuhr σχολιάζοντες τὴν
ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ μεγάλου ἴστορικοῦ, λέγουν δτὶ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ
τὴν ἐλληνικὴν δημοτικὴν ποίησιν παρεκίνει τότε τοὺς περιγγητὰς νὰ
ἀναζητοῦν τὰ τραγούδια αὐτὰ καὶ δτὶ πιθανὸν τοικάτης τινὸς συλλο-
γῆς ἀντίγραφον εἰχεν ἐνώπιόν του καὶ δ Niebuhr³. «Ἐχω πολλοὺς λό-

¹ Εἶναι τὸ:

«Ἀλικό μον καρυοφύλλι καὶ γαλάζιο μον ζουμποΐλι
σκύψε νὰ σὲ χαιρετήσω καὶ νὰ σὲ γλυκοφιλήσω...»

(Fauriel τ. II σ. 168. Passow 822. Haxthausen 38).

² Ηρόκειται διὰ τὸ περίφημον μοιρολόγι τοῦ Χάρου (Fauriel τ. II σ. 228,
Passow 909, Haxthausen 37), τὸ δροῖον ἀπασχόλησε τὸν Γκαϊτε εἰς ἀσυνήθη
ἔκτασιν (Σ. B Kováč, ᷂. ἀ. σελ. 622). Ως πρὸς τὰ θηλαζόμενα νήπια (Säugler)
διέλαθε τὸν Niebuhr ἡ ὅρθη ἔρμηνει τοῦ πρωτοτύπου «τὰ τρυφερὰ παιδόπονια
τὰ χέρια σταυρωμένα», καθὼς καὶ εἰς τὸν ἄλλον στίχον, δησυ τὰ παιδιά δὲν θὰ
παίζουν μὲ τὰ λουλούδια, ἀλλὰ θὰ μαζώξουν λουλούδια.

³ D. Gerhard-W. Norvin, Die Briefe B. G. Niebuhrs, Berlin τ. II σ. 661, 1.

γους νὰ πιστεύω δτι τὰ νεοελληνικὰ χωτὰ τραγουδιά του αναφέρεται μεταφράζει δι Niebuhr εἰς τὴν πρὸς Δώραν Hensler ἐπιστολήν του τὰ εἰδὲ εἰς τὴν παλαιοτάτην καὶ ἑσχάτως ἐλθοῦσαν εἰς φῶς πολύκροτον Συλλογὴν τοῦ Werner von Haxthausen¹, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ δι Γκαΐτε ἐγνώρισε πρώτην φοράν νεοελληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Πρῶτον, διέτι καθ' ὃν χρόνον ἐγράφετο ἐκ Βερολίνου ἡ περὶ νεοελληνικῆς δημοτικῆς ποιήσεως ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Niebuhr (16 Ιανουαρίου 1816) δι W. v. Haxthausen εὑρίσκεται εἰς τὸ Βερολίνον ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἔκδοσιν τῆς Συλλογῆς του². Δεύτερον, αὐτὸς δι Niebuhr γράφων τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1822 πρὸς τὸν βιρτωνὸν von Stein διμολογεῖ δτι εἰχεν ἀναγνώσει τὴν Συλλογὴν τοῦ Haxthausen καὶ χαρακτηρίζει πάλιν μὲ ὥραια λόγια τὴν δημοτικὴν τῶν Ἑλλήνων ποίησιν: «Ἐπεθύμουν, γράφει, δικαίων τοῦ Haxthausen νὰ εἰχεν ἐκδώσει τὰ γηήσια ἐλληνικὰ τραγούδια των. Ὁταν πρὸ δὲ τὸν τὰ ἀνέγνωσαν, μὲ ἐνεψύχωσαν, δισορτίποτε ἄλλο, διὰ τὸν πνευματώδη, μολονότι καταφρονεμένον (entehrte) λαὸν καὶ δὲν ἤξενδω ἂν εἰς αὐτὰ πνέῃ μικροτέρᾳ ποιητικῇ πιοὴν παρὰ εἰς τὸν λυρικὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἶναι ἀτύχημα δτι τοιοῦτοι θησαυροὶ ἔπεσαν εἰς ἀρίσταρα χέρια»³. Τρίτον, δτι τὴν αὕτην διμολογίαν κάμψει καὶ δι Haxthausen εἰς τὴν πρὸς τὸν Γκαΐτε ἐπιστολήν του τὸν Ιούλιον τοῦ 1823: «Ο Niebuhr εἰς τὴν Ρώμην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπίσης εἴχα προτύτερα ἀνακοινώσει τὰ τραγούδια, μὲ παρακαλεῖ διὰ τοῦ Ὑπουργοῦ von Stein νὰ τοῦ τὰ σιείλω διὰ νὰ τὰ ἐκδώσῃ διδίος ἐν συνδυαμιψῷ μὲ ἄλλα νεοελληνικὰ πράγματα⁴.» Τέταρτον: Τὰ τρία τραγούδια, τὰ δποῖα ἀναφέρει εἰς τὴν ἐπιστολήν του δι Niebuhr, εὑρίσκονται καὶ τὰ τρία, καὶ μάλιστα κατὰ σειράν τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου εἰς τὴν Συλλογὴν τοῦ Χαξτάουζεν (XXXVII—XXXVIII—XXXIX). «Ωστε δι παράξενος καὶ ἐπιπόλαιος σύντροφος (fremder, windiger Gesell), περὶ τοῦ ὁποίου δι Niebuhr γράφει εἰς τὴν Hensler δτι τοῦ παρουσίας τὴν Συλλογὴν τῶν νεοελληνικῶν τραγουδιῶν τὸν Ιανουάριον τοῦ 1816 εἰς τὸ Βερολίνον, δὲν εἶγαι ἄλλος παρὰ δι Werner von Haxthausen.

Ο Niebuhr ἥσθιάνετο διηγημάτων καὶ δι Γκαΐτε στενοχωρίαν μὲ τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν ἀναδηλητικότητα τοῦ Χαξτάουζεν εἰς τὸ νὰ τυπώσῃ τὴν Συλλογὴν του καὶ εἰχε φθάσει μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐπικαλεσθῇ τὸ 1822 τὴν μετολάθησιν τοῦ πανισχύρου Πρώτου Υπουργοῦ von Stein δπως παραχωρήσῃ αὐτὴν δι κάτοχος εἰς τὸν ἵδιον τὸν Niebuhr πρὸς ἔκδοσιν.

¹ Ἐκδοσις Kemminghausen u. Soyer, Münster 1935, καὶ ἐν «Λαογραφίαις» τ. 11 σελ. 191 κ.ε.

² Kemminghausen ε. ἀ. σελ. 10.

³ Αὐτόθι σ. 17 καὶ τὰς ἑκεὶ παραπομπάς.

⁴ Αὐτόθι σ. 32.

Εἶχεν ἥδη γνωσθῆ ἡ ἀσχολία τοῦ Fauriel μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῶν Ἐλλήνων καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία τῶν Γερμανῶν ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ προηγηθῇ ἡ γερμανικὴ τῆς γαλλικῆς ἐκδότεως. Ἀλλ' ὁ Fauriel εἰς τὸ Παρίσιο βιογθούμενος ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν ἐπιτελεῖον τοῦ Κοραζῆ εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ συμπληρώσῃ τὴν Συλλογὴν του, ἢτις ἐν μέρει εἶχε τὰς αὐτὰς πηγὰς καὶ ἡ τοῦ Χαξτάουζεν, καὶ νὰ γράψῃ τὸ περίφημον ἐκεῖνο *Préliminaire* μὲ στοιχεῖα σοθιαρά, ἡ ἔλλειψις τῶν δησίων ἐκράτει ἐπὶ ἑτη διστακτικὸν καὶ ἀναβλητικὸν τὸν Γερμανὸν ἀριστοκράτην διὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς Συλλογῆς του. Ὅταν δημος τὸ 1824 ἐξεδόθη τὸ λαμπρὸν βιβλίον τοῦ Fauriel, ἔχαιρετισθη τοῦτο καὶ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς μὲ πολὺν ἐνθουσιασμὸν. Αὐτὸ δὲ τὸ ἔργον ἐδημιουργήσε τὸν μεταξὺ Niebuhr καὶ Fauriel στενὸν φιλικὸν δεσμόν, ὥστε ἀργότερα ὁ Γάλλος σοφὸς δὲν θὰ δημοσιεύσῃ ἔργον του, ἀν δὲν ζητήσῃ τὴν γνώμην τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ ἴστορικοῦ. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1829 ἔγραψεν οὗτος πρὸς τὴν Δώραν Hensler ἐκ Βόνης: «...Μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν μου εἴραι ἀπὸ τινων ἐβδομάδων ἔνας Μιλανέζος, ἔνας κάπως αἰνιγματώδης, ἀλλ' ἀσυνήθους ἐντροπαλότητος ἄνθρωπος, ὁ δοποῖς ἐννοεῖ τελείως τὰ γερμανικά. Μοῦ τὸν συνέτησεν δὲ ἔξαιρετος Fauriel. Ὁ Fauriel μοῦ γράφει διτὶ διστάζει νὰ ἐκδώσῃ τὸ ἔργον του¹, ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ πρῶτα νὰ μὲ συμβούλευθῇ. Εἰς ἄλλους δὲν θὰ ἔγραφα τέτοια πράγματα. Εἰς ἐσὲ δημος τὸ γράφω, δχι διότι θέλω νὰ ἐμφανισθῶ ἐνώπιον σου ἀλαζονικός, ἀλλὰ διὰ νὰ σοῦ δείξω, διτὶ ἐκεῖνος ποὺ ἀξίζει κάπι γιὰ σένα, ἀξίζει ἐπίσης κάπι καὶ γιὰ ἄλλους».

Τὴν 16 Φεβρουαρίου 1825 ἔγραψεν δὲ Niebuhr ἐκ Βερολίνου πρὸς τὴν γυναικά του τὰ ἔξῆς: «... Ἡδη ἀπὸ δύο ἡμερῶν εἶχα τὸν δεύτερον τόμον τῶν Νεοελληνικῶν Τραγουδιῶν τοῦ Fauriel καὶ ἡμουν τρελλὸς ἀπὸ τὴν χαρά μου γιὰ τὶς ἀνείπωτες εὐμορφίες των. Πρὸ πάντων μὲ εἴλκυσαν δύο ταρονοίσματα. Τὰ ἀπήγγειλα μόνος μου καὶ ἐπανάληψιν καὶ αἰσθάνθηκα διτὶ μποροῦσαν νὰ μεταφρασθοῦν. Μεοικοὶ σίχοι μετεφράζοντο διφ' ἑαυτῶν καὶ χθὲς τὸ πρῶτον ἐπῆρα μάρρος νὰ τὸ ἐπιχειρήσω ἐξ ὀλοκλήρου. Ὁπως θὰ ἰδῆς ἀπὸ τὸ ἐσώκλειστον, ἐπέτυχε. Ἡ ποίησίς των μὲ συνήργασε καὶ τὰ ἐδέχθην εἰς τὰ βαθύτατα τῆς ψυχῆς μου. Ὅταν τὰ μετέφερα εἰς τὴν γερμανικήν, δὲν μποροῦσα νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ αὐτά. Ἀκονα τὴν ἐλληνικὴν νὰ τραγουδῇ μέσα μου μὲ τοὺς ἔξαιρετικὰ νόστιμους τόνους τῆς. Εἶχα τόσην ἀγαλλίασιν ὅστιν νὰ τὰ εἶχα στιχουργήσει δὲ ἵδιος. Ἐτρεχα εἰς τὸν γρωστούς μου

¹ Πρόκειται, πιστεύω, διὰ τὸ ἀξιόλογον τετράτομον ἔργον τοῦ Fauriel: «Histoire de la Gaule méridionale sous la domination des conquérants germains», Paris 1836.

διὰ τὰ τοὺς τὰ ἀπαγγεῖλο¹. Η ποιητικὴ φλέρα, τὴν ὀποῦν
μένου διὰ ἴδικά μου ποιητικὰ δημιουργήματα ἀφῆκα δυστυχῶς ὁ ἕδιος
νὰ σιβήσῃ, ἔσπλα τώρα ἄξαφνα καὶ ἀπολαμβάνω τὴν μακαριότητά της.
Θὰ σοῦ μεταφράσω ἀκόμη μερικὰ ἄλλα καὶ μεταξὺν αὐτῶν μίαν ἐλλη-
νικὴν *Lenore*², ἡ ὅποια δημιούργηση τρόμον στὰ παιδιά μας.
'Αλλὰ εἰται θαυμασίως ὀδαία. Δεῖξε τὸ ἐσώκλειστον εἰς τοὺς ἐκεῖ φί-
λους μας. 'Ο *Nicolovius*³ ἔχει δίκαιοις τὰ λέγη, διτὶ ἔντοιο θὰ
προσπορίσῃ εἰς τὴν ἐλληνικὴν ὑπόθεσιν⁴ φίλους πολὺ περισσοτέρους
ἄπο κάθε ἄλλην ἐνέργειαν. Πῶς δημιούργηση τραγουδιοῦ,
ὅχι μόνον νὰ χαίρεται τοὺς τόνους, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς σχηματίζῃ ὁ ἕδιος,
χωρὶς ἐν τούτοις τὰ ἔχῃ τὴν ἵκανότητα νὰ βγάλῃ οὕτε ἔνα φθόγγον
ἄπο τὸν λάρουγγα;».

Χαρακτηρίζουσα τὸν Niebuhr ἡ βιογράφος του Dora Hensler,
λέγει περὶ αὐτοῦ, διτὶ δημοσίευσε νὰ ἀποστηθίζῃ ἐκατοντάδα
στίχων ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἢ λατινικοῦ ποιήματος, ἔτοι κατὰ τὰ τελευ-
ταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ἀπεστηθίζει κάθε ποίημα ποὺ τοῦ ἀρεσε, ἃς
ἡτο νεοελληνικόν, σερδικόν, ἢ ἔνα τραγούδι τοῦ Γκαΐτε κλπ.⁵.

'Ανάλογον πρὸς τὰ ἐλληνικὰ δημοσικὰ τραγούδια ἡτο τὸ ἐνδιαφέ-
ρον τοῦ Niebuhr καὶ διὰ τοὺς "Ἐλληνας καὶ τὸν ἐλληνικὸν ἀπελευθε-
ρωτικὸν" Ἀγῶνα. Ταξιδεύων διὰ τὴν εἰς Ρώμην νέαν θέσιν του μὲ τὴν
νεόνυμφων δευτέραν σύζυγον, ἡτις ἡτο ἀδελφὴ τῆς Δώρας, γνωρίζει εἰς
τὴν Φλωρεντίαν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1816 νεαρὸν "Ἐλληνα, περὶ τοῦ
ἔποιου γράφει ἐκ Φλωρεντίας τὴν 24 Σεπτ. 1816 πρὸς τὴν Δώραν
Hensler: «....'Εγνώσια ἔνα εὐγενῆ καὶ ἀξιαγάπητον νέον, ὁ ὅποιος
ἔχει πολὺ ποιητικὸν πνεῦμα καὶ πολλάς, ἀν καὶ ὅχι πρὸς τὰς ἴδιας

¹ 'Ασφαλῶς θὰ είναι τὰ δύο ἐκ τῶν παρὰ *Fauriel* (II, 428-432) τεσσάρων
«Νανναρισμάτων».

² Πρόκειται περὶ τοῦ «"Ασματος τοῦ Νεκροῦ ἀδελφοῦ» (*Fauriel* II, 406
«Ἡ νυκτερινὴ περπατησία»), τὸ δόποιον πωλάκις καὶ ὑπὸ πωλῶν παρεβλήθη πρὸς
τὴν παραλογήν (Ballade) «*Lenore*» τοῦ Bürger. Πρβλ. N. G. Πολίτην, Περὶ
τοῦ "Ασματος τοῦ Νεκροῦ ἀδελφοῦ, ἐν Δ.Ι.Ε.Ε. τ. B'. Sišmanov, Das Lied
vom toten Bruder in der Poesie der Balkanvölker, Sofia 1896 βουλγαρι-
στι. J. Psichari, La ballade de Lénore en Grèce (Quelques Travaux σελ. 1).
K. Krumhacher, Die Lenorasage (Populäre Aufsätze σ. 130).

³ Ιερίφημος Γερμανός λόγιος καὶ πολιτικός (1767 - 1839), φίλος τοῦ Nie-
buhr, τοῦ Humboldt, τοῦ Πεσταλότση κ.ἄ., γραμμέρος τοῦ Schlosser καὶ ἐκ τούτου
ἀνεψιός τοῦ Γκαΐτε.

⁴ Ἐννοεῖ τὸν διεξαγόμενον τότε ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τῶν Ἐλλήνων.

⁵ Lebensnachrichten, τ. III σελ. 339.

μας ἀπαιτήσεις προσαρμοζομένας σοφάς γνώσεις, αἱ δποῖαι ὅμως συνδυάζονται μὲ μίαν βαθύτατα παλλομένην καρδίαν καὶ μὲ μίαν βαθυτάτην ἀπογοήτευσιν διὰ τὸν κόσμον. Αὐτὸς ὅμως δὲν εἶναι γεννημένος Ἰταλός, ἀλλὰ Ἐλλην ἀπὸ τὸν Κορφούς. Μοῦ ὑπεσχέθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ρώμην. Αὐτὸς θὰ μοῦ ἥτιο πολύτιμον»¹.

Εἰκάζω δτὶς ὁ νεαρὸς αὐτὸς Κερκυραῖος θὰ ἥτο ὁ τότε εἰς τὴν Φλωρεντίαν διετρίθων Ἀνδρέας Μουστοξύδης, δ ὁποῖος συνεκέντρωνεν ὅλας τὰς ἀγωγέρω λιτότητας. Δέκα ἔτη ὑπερώτερα γράφει ἐπίσης εἰς τὴν Δώραν ἐκ Βόνης τὸν Ἰούλιον τοῦ 1827², δτὶς ἐγνώρισεν ἔνα Ἐλληνα, τοῦ δποίου ἡ οἰκογένεια ἔζη εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ δ ὁποῖος ἐπειδὴ εὑρίσκετο εἰς ἀπελπιστικὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν, τὸν συγέστησεν εἰς τὸν βιθλιοπώλην του τῶν Παρισίων διὰ νὰ τοῦ δώσῃ τούλαχιστον διὰ τὸ φωμὶ ἐργασίαν.

Τὴν ἔξελιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος, τοῦ δποίου ἡ μὲν ἔκρηξις τὸ 1821 τὸν εὑρίσκει εἰς τὴν Ρώμην, ἡ δὲ ἔκδησις τὸ 1829 εἰς τὴν Βόνην, παρηκολούθησεν δ Niebuhr μὲ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον. Εἶναι συγκινητικὰ τὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματα καὶ ἀξιθαύματοι αἱ πολιτικαὶ σκέψεις τὰς δποίας ἐκφράζει εἰς τὰς ἐπιστολὰς του διὰ τὴν ἀνάγεννωμένην Ἐλλάδα δ μεγάλος αὐτὸς στοχαστικὸς νοῦς τῆς Εὐρώπης. Τὴν 11ην Αὔγουστου 1821 γράφει ἐκ Ρώμης πρὸς τὴν Δώραν Hensler³: «... Ἡ προσοχὴ μου εἶναι πρωτίστως ἐστραμμένη εἰς τὴν Ἐλλάδα. Ἀραθεματίζω τὸ ἐγχείρημα τοῦ Ὅψηλάνιη, δ ὁποῖος χιλιάδας ὀδήγησεν ἀσκόπως εἰς τὸν θάρατον καὶ ἀκόμη περισσοτέρους εἰς πολὺ χειροτέραν μοῖραν. Ο Θεός νὰ δώσῃ δπως δ Ἀντοκχάτωρ Ἀλέξανδρος ἐκτελέσῃ τὴν μεγαλόφρονα σκέψιν νὰ μὴ πάρῃ τίποτε διὰ τὸν ἔαντον του καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἐκεῖ ἐν ἀνεξάρτητον Κράτος ἐναντίον τῆς ὑπάρχειας τοῦ δποίου νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ τολμήσῃ νὰ ἐγερθῇ. Ἀλλωστε μόνον ἔνας τύπος ὑπάρχει ὑπὸ τὸν δποῖον μποροῦν νὰ ὑφίστανται οἱ Ἐλληνες καὶ οἱ ἄλλοι λαοί. Ο τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Μεσαίωνος ὑπὸ ἔνα ἡγεμόρα μὲ ἀπεριόδιστον ἰσχύν, δ ὁποῖος δμως θὰ ἀφηνε κάθε ἔθνος καὶ κάθε κοινότητα νὰ πολιτεύεται ἐσωτερικῶς δπως νομίζει καλύτερα καὶ νὰ ἐκτελῇ μόνον ὀφειλένας στρατιωτικὰς ὑποχρεώσεις καὶ νὰ πληρώνῃ ὀφειλένους φόρους. Θὰ ἥτο ἡ ἀρίστη καὶ ἡ σωτηριωδεστάτη ἀπόφασις διὰ τὴν Εὐρώπην. Ἐκατομμύρια θὰ ἡμιποροῦσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸν ἀκατοικήτους καὶ εὐλογημένους ἐκείνους τόπους, καὶ τὸ ρεῦμα ποὺ σιρεφόμενον πρὸς τὴν Ἀμερικὴν χάρεται διὰ τὴν Εὐρώπην,

¹ Αὐτόθι τ. II σελ. 239.

² Αὐτόθι III, 193.

³ Αὐτόθι II, 476.

||| ||| | | |
 ηα εδημιούργει νέαν εύρωστίαν εἰς τὴν Εὐρώπην. 'Η Ἀσία τίς οἶδε εἰς πόσον μέσα βάθος θὰ ἐγίνετο μὲ τὸν καιρὸν χώρα Εὐρωπαϊκή».

Μετὰ πέντε ήμερας, τὴν 16ην Αυγούστου 1821 γράφει πάλιν εἰς τὴν Ἡγερίαν αὐτοῦ Δώρων Hensler, ητις παρηκολούθει καὶ αὐτὴ μὲ δλόψυχον ἐνδιαφέρον τὸν ἐλληνικὸν Ἀγῶνα, τὰ ἔξης: «Σήμερα σοῦ γράφω διὰ τὰ σοῦ μεταδώω τὴν παρηγορίαν. "Ἄν μὲ ἀπασχολεῖ ἄλλο τίποτε ἔκτὸς τοῦ παιδιοῦ"¹, αὐτὸς εἴραι αἱ φῆμαι ποὺ ἔχονται ἀπὸ τὸ Ἀρχιπέλαγος. Δὲν ἔχομεν καμίαν βεβαιότητα, διὶς ἡ ναυμαχία ἐμπρός εἰς τὴν Μυτιλήνην² εἴναι ἀληθινή. Ἄλλα αἱ περὶ αὐτῆς εἰδήσεις ἀπὸ τὴν Κέρκυραν ἔχουν ἐν τούτοις χαρακτῆρα ποὺ κάνει πιστευτόν, διὶς ἔχει βάσιν τὸ πρᾶγμα. "Ἄν εἴραι ἔτι, μολονότι αὐτοὶ οἱ Ἑλληνες ναυτικοί, ἀν τὸν πάροις καθέρα χωριστά, δὲν εἴναι καθόλου καλύτεροι ἀπὸ τὸν πειρατὰς καὶ κανεὶς ποὺ ἀγαπᾷ τὴν ζωήν τον δὲν θὰ ἐμπιστεύετο τὰ ἐπιβιβασθῆ μὲ τὸ ἔχει τον εἰς καράβι ὑδραΐκο, ἐν τούτοις τὸν σέβομαι καὶ ἀρχίζω τὰ προσδοκῶ κάτι τὸν ἀντούς. Αἱ πράξεις θὰ δείξουν τὸν ἀνθρώπους. Οἱ Ὀλλανδοὶ κονοφάροι ποὺ ἔγδυνται φίλους καὶ ἔχθροὺς ἀδιακρίτως, κατέκτησαν τὴν Briel³ τὸ 1572 καὶ ἰδρυσαν τὴν δημοκρατίαν. Μία Ἑλληνικὴ δημοκρατία θὰ ἥιο πρᾶγμα ἀλλόκοτον. Ἡμπορεῖ ἐρ τούτοις τὰ γίνη ἔκει ἔτα Κράτος καὶ ἡ φαντασία μου παρακολούθει τὰς ἀπειρόνες ἔξελίξεις ποὺ θὰ ἡμποροῦσαν τὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν διάλυσιν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα τῆς M. Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας εἰς εὐρωπαϊκὰς ἀποικίας. Δὲν ἔννοω πῶς θὰ κυβερνηθῇ ἔνας λαὸς δύως δ Ἑλληνικός. Νὰ θελήσῃ κανεὶς τὰ τὸν ἔξευρωσατη, δὲν θὰ γίνη ἄξιος. Στοχάζομαι γερμανικὰς ἀποικίας εἰς τὴν Βιθυνίαν....».

Τοὺς πρώτους ἐνθουσιασμοὺς τοῦ Niebuhr διὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν ἤλθαν νὰ φυχράνουν μερικοὶ Γερμανοὶ ἐθελονταὶ ποὺ ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν ἐπαναστατημένην Ἐλλάδα δυσαρεστημένοι. Διότι πλὴν τῶν Εὐρωπαίων ἔκεινων ποὺ ἔσπευσαν εἰς τὸν Ἀγῶνα ἀπὸ ἀγγόν φιλελληνισμὸν καὶ ἀπὸ φιλελευθέρων ἰδεολογίαν, ἤλθαν καὶ μερικοὶ τυχοδιώκται, οἱ ὅποιοι προσδοκῶντες τιμάς, δόξαν, βαθμοὺς καὶ πλούτη, ἀπεγοητεύθησαν θηραν εἰς τὴν Ἐλλάδα φτώχεια, κακοπέρασιν καὶ δυσπιστίαν.

¹ Τοῦ τετραετοῦ υἱοῦ του Μάρκου.

² Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ πρώτου ναυτικοῦ κατορθώματος τῶν Ἑλλήνων, τῆς πυρπολήσεως τοῦ τουρκικοῦ δικρότου εἰς τὴν Ἐρεσσόν τῆς Λέσβου τὸν Μάιον τοῦ 1821, τὸ δόποιον ἔχαρετίσθη ὡς μέγα τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων ἔθνικὸν κατόρθωμα.

³ Ὁχυρωμένη πόλις τῆς N. Ὁλλανδίας καταληφθεῖσα τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1572 ἀπὸ τὸν λεγομένους «Wassergensee».

Καὶ κρίνοντες μὲν ὑπερβολικὴν αὐστηρότητα τὰς ἀτελείας τῆς ἐπαναστατικῆς ζωῆς, ἔφθαναν κάποτε μὲ τὰς κακοδιόλους διηγήσεις τῶν καὶ μέχρι συκοφαντίας. Εἰς ἐπιστολὰς τοῦ Niebuhr βλέπομεν δτι πολλοὶ τοιοῦτοι ἀπογοητευμένοι, ἐπισκεπτόμενοι αὐτὸν εἰς Ρώμην εἰχαν ἐπηρέασει δυσμενῶς τὸν φιλελεύθερον ἄνδρα. Ὅπερ πάντας αὐτοὺς εἶχε δηλητηρίασει τὴν φιλεληνικὴν ψυχὴν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἔνας γέος Βερολινέζος, ὅτις ἐπιστρέψας ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα τὸ 1822 μετὰ τρίμηνον ἔκει ἀκαρπὸν παραμονὴν, περιέγραψε μὲ τὰ μελκυώτερα χρώματα τὴν ἐν Ἐλλάδι κατάστασιν. Ὡγομάζετο Lieber. Ὁ Niebuhr τοῦ παρέσχεν ἔξαιρετικὴν οἰκογενειακὴν περιθαλψιν, τοῦ ἀνέθεσε τὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ μικροῦ μίσου του Μάρκου, τὸν προσέλαθε βοηθὸν εἰς τὰς συγγραφικὰς του ἐργασίας καὶ σύντροφον εἰς τὰ ἀνὰ τὸν Λίδανον ταξίδιά του¹. Ἄλλα δὲν κατώρθωσεν, ὡς φάνεται, νὰ ἀμβλύνῃ τὴν πρὸς τοὺς Ἐλληνας ἀντιπάθειαν τοῦ τυχοδιώκτου. Οὗτος εἰς Ρώμην εὑρισκόμενος, ἔγραψε βιβλίον πρὸς ἀναγκαῖτοις τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης Ἐλλάδος ἔθελοντικοῦ ρεύματος, τὸ ἐποίην ἀκδοθὲν εἰς τὴν Λιψίαν τὸ 1823 ὑπὸ τὸν τίτλον «Tagebuch meines Aufenthaltes in Griechenland», χαρακτηρίζει μοναδικὴ διὰ τὴν περίστασιν μισελληνικὴ μικρολογία καὶ κακολογία.

Ἄλλ' ἡ πρὸς τοὺς Ἐλληνας δυσαρέσκεια τοῦ Niebuhr δὲν εἶναι διαρκής. Παρ' ὅλον δτι παραδέχεται ἐνίστε τὰς ἀδίκους κρίσεις τῶν ἀπαισιοδόξων ἐπισκεπτῶν, συνιστᾶ ἐν τούτοις τὴν βούθειαν πρὸς τοὺς Ἐλληνας². Καὶ ἐνῷ γράφων τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1822 πρὸς τὸν φίλον του Nicolovius μεταδίδει τὰς δυσμενεῖς διὰ τοὺς Ἐλληνας κρίσεις τῶν ἐπιστρεψάντων ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν μέτωπον ἀπογοητευμένων, μετὰ ἔνα μῆνα γράφων πρὸς τὸν Ἰδιον³, ἔκφραζει τὸν πόνον του διὰ τῶν ἔξης: «Τὴν Χίον, τὴν πατρίδα τοῦ Ὁμήρου ἀφήνει ἡ Εὐρώπη νὰ ἔξιλοθρεύεται!» Οταν οκέπεται κατεῖς τὴν Ἐλλάδα, δσο περισσότερον διαρκεῖ τὸ μαρτύριον, τόσον περισσότερον πρέπει νὰ συγκεντρώνεται εἰς τὸν ἔαυτόν του διὰ νὰ μὴ δοκιμάζῃ τὴν πικρίαν». Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1825 γράφει ἐκ Βερολίνου πρὸς τὴν σύζυγόν του⁴ δτι καὶ οἱ Γερμανοί, μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τῶν Γάλλων, ἔχουν καθῆκον νὰ βοήθήσουν τὴν ἀγωνιζομένην Ἐλλάδα οἰκονομικῶς, διέστι «ἄν τιώδα ἔξουκονομήσῃ ἡ Ἐλλὰς ἵκανα χρήματα, ἥμπορεῖ νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὴν κατάπτυξιν καὶ τὴν ἔξουδειέρωσιν τῆς στάσεως καὶ τῶς καὶ αὐτοὺς τοὺς πασάδες νὰ ἔξαγοράσῃ». Τὸν Αὔγουστον τοῦ 1825 γράφει πάλιν εἰς τὴν σύζυγόν του

¹ Lebensnachrichten II, 497.

² Αὕτθι: II, 488.

³ Αὕτθι II, 489.

⁴ Αὕτθι III, 124.

ἐκ Βόννης: «Τώρα συμμεριζόμεθα μόνον τὸ αἰσθῆμα διὰ τοὺς δυστυχεῖς Ἐλληνας καὶ ἡ ἔκβασις τοῦ μακροῦ μαρτυρίου εἶναι τόσον ἀξιοθήητος, ώστε νὰ μὴ ἀποστρέψῃ κανεὶς τὸ βλέμμα ἀπὸ τοῦτο. Γενικά ζῆ κανεὶς εἰς ἀπόγνωσιν, ἐνόσῳ δὲν ζῇ διὰ τὸν ἑαυτόν του»¹.

Πρὸς τὴν Δώραν, μὲ τὴν ὁποίαν ἀνταλλάσσει τὰς πολιτικάς του σκέψεις, γράφων τὸν Ἰούνιον τοῦ 1826 ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου, κρίνει ὡς ἔξῆς τὴν πρὸς τοὺς «Ἐλληνας συμπάθειαν καὶ τὴν πολιτικὴν τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Εὐρώπης: «Ἄν διαθέσεις τῶν Ἀγγλων εἰς τὴν Ἐλληνικὴν ὑπόθεσιν εἶναι ἀπροκαλύπτικαί, δηλαδὴ κακαί. Οἱ Αὐστριακὸς βέβαια δὲν σκοτίζεται διὰ τὴν κυβέρνησίν του. Ἄλλα οἱ Ἀγγλοι, ποὺ δὲν ἀκούσθη ποτὲ φωνὴ θρήνου, οὕτε ἔκκλησις βοηθείας ποὺ νὰ μὴ τοὺς συγκινήσῃ; Εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ πρᾶγμα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικόν. Ἐδῶ ἔξεφράσθησαν εἰς δημόσια φύλλα τόνοι ὑψηλοί, οἱ δποῖοι ἔβγαιναν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδίας καὶ εἰσέδυσαν ἐπίσης εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας. Ἐδιάρασες τὸ ποίημα τοῦ Tiedge:² *Der Kampf der Griechen mit der Barbarei?* Λὲν ἐπερίμενα ἀπὸ αὐτὸν ἔνα τέτοιο. Παρ’ ὅλας τοὺς τὰς στιχουργικὰς ἐλλείψεις, ἥτις εἶναι ἀπεχθῶς ὡραία, Λὲν ἐννοῶ πῶς εἰς τὴν Γερμανίαν διαγκλονισμὸς δὲν εἶναι βαθύτερος καὶ γενικώτερος. Ἀχ, εἶναι ἀρδία μὲ τὴν προσποίησιν καὶ τὴν χλιαρότητα τῶν ἀνθρώπων, τὸν δποίους συνηθίσαμεν νὰ θεωροῦμεν ὡς καλοπροσαίρετους. Ὁ βασιλεὺς μας ἔξεδήλωσε τὸ προσωπικόν του εὐγενικὸν αἰσθῆμα ἀρκετὰ σαφῶς»³. Καὶ εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν (16 Ἰουλίου 1826)⁴ γράφει πρὸς τὴν ἴδιαν: «Φρονεῖς διτὶ ἔκδήλωσις γενικῆς συμπαθείας θὰ ὑπερενίκα τὰς κυβερνήσεις; Ἀχ, δὲν τὸ ξέρεις καὶ δὲν ξέρεις τὴν δύναμιν τοῦ παραλύειν. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸ αἰσθῆμα συμπαθείας δὲν ἔξεδήλωθη οὕτε εἰς τὸ ἐλάχιστον ἐν σχέσει π. χ. πρὸς τὴν Γαλλίαν. Ἡ διακήρουξις διὰ τῆς δποίας ἐμποδίσθη δ ἔκπλους τῶν ἔξοπλισθέντων πλοίων, ὀδήγησεν εἰς τὴν πιῶσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ οὐδεμία ἐφημερίς τῆς ἀντιπολεύσεως τὴν ἔψεξε. Διὰ τοῦτο ἔχοναν ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸν κώδωνα εἰς τὸ ἔθνος. Λυσινχῶς εἰς ἡμᾶς τοὺς Γερμανοὺς τὸ αἰσθῆμα εἶναι πολὺ ἐπιπόλαιον καὶ πρέπει νὰ ἐντρέπεται μᾶλλον κανεὶς διὰ τὴν ἐλαφρότητα μὲ τὴν δποίαν ἐσβησεν ἥ φοίκη τοῦ Μεσολογγίου παρὰ νὰ χαίρεται διὰ τὴν ἔως τώρα ἐπιδειχθεῖσαν γενναιοφροσύνην».

¹ Αὐτόθι III, 155. Περὶ τῆς πρωτοθουλίας τοῦ Niebuhr ὑπὲρ εἰσφορῶν χρηματικῶν διὰ τὸν Ἐλληνικὸν Ἀγῶνα, τῆς ἔκδηλωθείσης ἐν Βερολίνῳ τὸ 1826, ίδε καὶ Arnold, *Der Deutsche Philhellenismus* ἔ. ἀ. σελ. 94.

² Χριστόφορος Tiedge (1752 - 1841) Γερμανὸς ποιητής, τοῦ δποίου τὰ ποιήματα ἔκδοθέντα εἰς 10 τόμους δὲν εἶδα διὰ νὰ ἔσπειρθώσω τὸ ἀναφερόμενον φίλεληγνικὸν ποίημα. ³ Αὐτόθι III, 171. ⁴ Αὐτόθι III, 173.

Δύο μῆνας ὑστερώτερα, τὴν 21 Αὐγούστου 1826 ἔγραψεν εἰς τὴν Δώραν Hensler¹ ἐκφράζων τὸν πόνον του διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου: «Ἡ φρικὴ τύχη τοῦ Μεσολογγίου μὲ ἔχει καταστήσει διά τε τὸ προσεχὲς καὶ τὸ ἀπότερον μέλλον σχεδὸν ἐνεόν. Χωρὶς νὰ πιστεύω ἐξ ὀλοκλήρου τὰς καλὰς εἰδήσεις, ἔβανκαλιζόμην ἐν τούτοις μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ἀσφαλείας καὶ τὸ δυσιγχημα μοῦ ἥλθε αὐτὴν τὴν φοράν ἐντελῶς ἀποσπόδικτον. Δέν ἡμπορῶ νὰ ἀπομακρύνω τὴν σκέψιν μου ἀπὸ αὐτό. Ὁ Μάρκος, ὁ δποῖος τῷδε μόλις ἀρχίζει νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ περιστατικὰ τοῦ κόσμου, εἶναι τέλειος ϕάκος. Ἡθέλε νὰ ἀδειάσῃ ὀλόκληρον τὸν κονιμπαρᾶ τὸν διὰ τὴν συνεισφοράν, καὶ τὸ παιδί μὲ σοβαρὸν αἴσθημα ἐπεθύμει νὰ λιώσῃ εἰς σφαῖδας τοὺς μολυβένιους στρατιώτας του. Μόλις ἐκυκλοφόρησεν ἡ πρώτη φήμη διὰ τὸ ἀξιοθρήγητον γεγονός, δὲν τοῦ ἔκανε καρδιὰ νὰ κοιτάξῃ τὸν χάριτην τῆς Τουρκίας. Πέφτει στὴν ἀγκαλιά μου καὶ σιγοκλαίει. Ἀχ, τί μποροῦμε τῷδε ἀκόμη νὰ ἐλπίζωμεν!».

Εἰς ἄλλην ἐπιστολήν του τῆς 7 Φεβρουαρίου 1827 πρὸς τὴν Ἰδίαν², φέγων τοὺς δύμενες του διὰ τὴν σπατάλην εἰς τὰς διασκεδάσεις τοῦ παρναβαλίου, γράφει: «Χιλιάδες ἐξοδεύονται εἰς αὐτά, ἐνῷ εἰς τὴν ἔκκλησίν μας διὰ παγίας ὑπὲρ τῶν Ἐλλήνων συνδρομάς, εἴναι ὅλοι βωβοὶ καὶ κωφοί». Καὶ εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν (1 Ιουλίου 1827)³, δίδων εἰδήσεις περὶ τοῦ μικροῦ υἱοῦ του, γράφει διτὶ «ἰδού παιδί ζῆ εὐτυχισμένο χωρὶς ἐπιθυμίας, χωρὶς ἀνάγκας καὶ χωρὶς ἄλλας λύπας, παρὰ τὴν λύπην διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς Ἐλλάδος. Τί πόνος κρύβει μέσα του!».

Θὰ ἀναφέρω ἀκόμη τρεῖς ἐπιστολὰς πρὸς τὴν Hensler, εἰς τὰς δύοις, γραφείσας περὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀγῶνος, ἐκτίθενται σημαντικαὶ διὰ τὴν τότε ἀναγεννωμένην Ἐλλάδα πολιτικαὶ σκέψεις, αἵτινες δεῖχνουν τὴν δεξιότερειαν τοῦ μεγάλου ἴστορικου καὶ εἶναι κρίμα διτὶ δὲν ἐλήγησαν ὑπὸ δψιν ἀπὸ τοὺς τότε ρυθμίζοντας τὰς τύχας τῆς Ἀνατολῆς πανισχύρους πολιτικοὺς τῆς Εὐρώπης.

Τὴν 14 Μαρτίου 1828 γράφει πρὸς τὴν Δώραν⁴: «Τί πρέπει νὰ σκεφθῶ διὰ τὴν Ἀνατολήν, δὲν ἥξενώω. Σχεδὸν δὲν ὑπολείπεται τίποτε διὰ νὰ σωθῇ καὶ θὰ πολεμήσουν ἀναμεταξύ των. Ἀνάθεμα εἰς ἐκείνους ποὺ κατὰ τὸ 1821 δὲν διεποργματεύθησαν! Ἀπεχθάνομαι αὐτοὺς ποὺ προσπατεύουν καὶ ὑποσιηρίζουν τοὺς Τούρκους καὶ δμως τρέμω ποδὶ τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου. Υπάρχουν περιστάσεις ποὺ ἐπιτυγχάνει κανεὶς πολὺ καλύτερα πράγματα ἀπὸ τὴν χαράν καὶ τὴν ἀκίνδυνον ζωήν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἰδικήν μας περίστασιν φοβοῦμαι διτὶ δὲν συμβαίνει

¹ Αὐτόθι III, 168.

² Αὐτόθι III, 181.

³ Αὐτόθι III, 191.

⁴ Αὐτόθι III, 210.

αντό. 'Η φαγδαίως βαίνοντα παθακμή τῆς Ἀγγλίας εἶναι πολὺ περίεργον καὶ λυπηρὸν φαινόμενον. Εἶναι νόσος θανάσιμος ἀνευ θεραπείας. Παραβάλλω τοὺς σημερινοὺς Ἀγγλους μὲ τοὺς Ρωμαίους τοῦ Ζοῦ μετὰ Χριστὸν αἰώνων. 'Η ἔξελιξις τῶν πραγμάτων εἰς τὴν Γαλλίαν διαφεύδει ἐντελῶς τὰς προσδοκίας μου. Μπορεῖ τὸ ἀριστερὸν κόμμα, ἢν μὲ τὰς νέας ἐκλογὰς ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν πίεσιν τοῦ δεξιοῦ, τὸ δποῖον διενθύνει δι Agier, νὰ κάμη πάλιν ἀνοησίας...».

Τὴν 20 Ἀπριλίου 1828 γράφει πρὸς τὴν Ιδίαν¹: «Διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀινχῶν Ἐλλήνων καὶ διὰ τῶν παράδεισον, δι δποῖος ἡμιπόρεος νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα, κατὰ βάθος δὲν εἶναι πλέον λόγος, ἐπειδὴ ἀντὶ ἔξεργος ψῆφη σχεδόν, νέαι δὲ κατακήσεις εἶναι λυπηρὰ ὑπόθεσις διὰ τὴν Ρωσίαν. Ἀνάθεμα εἰς ἐκείνους, οἱ δποῖοι ποδὸς ἐπὶ τὴν δὲν ἀντελήθησαν καὶ δὲν ἥθελαν νὰ ἀντιληφθοῦν, διτι ἔπρεπε νὰ ἐκμεταλλεύθοῦν τὴν ἡγετικὴν δύναμιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου διὰ νὰ ἴδούντοντα πράγματα ἔνα νέον χριστιανικὸν κράτος εἰς τὴν Ἀραιοὴν χωρὶς νὰ εὐρυνθοῦν ἄλλα γειτονικά, καὶ διτι ἔνα τέτοιο κράτος θὰ ἡτο πολὺ ἰσχυρότερον ἀμυντήσιον κατὰ τῆς Ρωσίας ἀπὸ τοὺς ἀδλίους αὐτοὺς Τούρκους! "Οσορ ἀφορᾶ τὴν Πρωσίαν, δὲν χρειάζεται νὰ φροντίζωμεν, ἀφοῦ πρέπει νὰ αἰσχυνθῶμεθα διότι ἐπύραμεν τὸ ξίφος ὑπὲρ τῶν Τούρκων». Καὶ τὴν 4ην ὁκτωβρίου 1829 γράφει²: «Δόξα τῷ Θεῷ διὰ τὴν εἰρήνην! "Οι διφερούμενοι αὐτὸς ἔληξε χωρὶς νὰ διηγήσῃ εἰς τὴν ἔκρηξιν ἐνὸς πολέμου, εἶναι καθησυχαστικὸν εἰς τὸ νὰ ἔλπιζωμεν διτι πικροτέρους προστιθίαν δὲν πρόκειται νὰ προκαλέσουν ἄλλον πόλεμον. Κρίμα δμως, διτι ἔπρεπε νὰ μὴ ἔξολοιθρευθῇ ἡ Τουρκία διὰ νὰ μὴ παροξυνθοῦν αἱ Δυνάμεις. Εὔκολα θὰ ἡμιποροῦσαν νὰ ἀπουμακρύνονται τὸ κακόν, ἢν ἥθελαν».

Τὸ σταχυολόγημα τῶν περὶ τῆς τότε ἀναγεννωμένης Ἐλλάδος πολιτικῶν σκέψεων καὶ τῶν ἐν γένει φιλελληνικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Γεωργίου Niebuhr θὰ ἡτο ἵσως πλουσιώτερον, ἀν ἡτο δυνατὸν νὰ είχα ὑπὸ δψιν μου τὸν Ζοῦ τόμον τῆς ὑπὸ τῶν Gerhard καὶ Norguin νεωτέρας ἐκδόσεως τῷ ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου τούτου πολιτικοῦ καὶ ἴστορικοῦ ἀνδρός. Διέτι δι τρίτος αὐτὸς τόμος θὰ περιελάμβανε τὰς ἀπὸ τοῦ 1817 μέχρι τοῦ 1830 ἐπιστολάς, αἵτινες γράφεισαν κατὰ τὰ ἔτη τοῦ Ἀγῶνος, θὰ περιείχαν κυρίως τὰς σκέψεις καὶ τὰς κρίσεις τοῦ Niebuhr περὶ τῆς ἀναγεννωμένης Ἐλλάδος. Ἀλλ' δ τόμος αὐτὸς καίτοι παρῆλθε σχεδὸν εἰκοσιπενταετία ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ δευτέρου (1929), δὲν εἶδεν ἀκόμη τὸ φῶς; ἀγνωστον διὰ ποίους λόγους.

Σ. Β. ΚΟΥΓΕΑΣ

¹ Αὐτόθι III, 211.

² Αὐτόθι III, 244.